

Sipos Gábor
A kolozsvári Református Kollégium Könyvtára
a XVII. században

Szeged, 1991.

Nagymúltú könyvtáraink fejlődéséről, egykori állapotáról a régi könyvjegyzékek, leltárak nyújtják a legpontosabb képet. Még az erőszakos pusztításokat elkerülő könyvtárak mai állományának vizsgálata sem adhat teljesen megbízható feleletet arra a kérdésre, hogy mi állt a két-három évszázaddal ezelőtti olvasók rendelkezésére, hiszen a kopott példányok kiselejtezése meg a kikölcsonzott könyvek végleges eltűnése - mely tényezők a könyvanyag rendeltetésszerű használatának elkerülhetetlen velejárói - folyamatosan változtatták az állomány összetételét. A fennmaradt régi könyvek possessor-bejegyzéseinek vizsgálata viszont kiegészítheti az egykorú könyvjegyzékek kínálta tanulságokat, fényt derítve a listákba foglalt könyvállomány eredetére, az egyes példányok vándorútjára.

Különösen célravezetőnek bizonyult e két módszer párhuzamos használata a kolozsvári református kollégiumi könyvtár XVII. századi fejlődésének föltárásában. Több egykorú könyvjegyzék (leltár, adománylista) is fennmaradt a könyvtár történetének első századából; nagyobb részük a nevezetes Apáczai-alumban, Kurtány József bibliothecarius leltára pedig külön kötetben. Az iskola szellemi fegyvertárának nyilvántartását célzó jegyzékek, noha csak rövidített formában tüntetik fel a könyvek szerzőjét és címét, mégis lehetővé teszik a késői kutató számára, hogy pontos képet rajzoljon a könyvtár állományáról egy-egy adott időpontban. Nem tükrözik azonban, természetükből kifolyólag, a könyvtár fejlődésének dinamikáját, az állomány bővülésének állomásait. Erre a possessor-bejegyzések és az adománylisták kínálkoznak alkalmas segédeszközül.

Amikor a kollégiumi könyvtár legrégebbi könyvjegyzékeinek kiadását segítettük, épp e megfontolásból terjesztettük ki figyelmünket a könyvek tulajdonos-bejegyzéseire is. Annál is inkább tehettük ezt, mivel a kolozsvári Református Kollégium Könyvtára más hasonló korú erdélyi bibliotékákhoz viszonyítva szerencsésebb körülmények között fejlődhetett, állományát nem csonkították pusztítások. A XVII. századi könyvjegyzékekben feltüntetett kötetek jó része ma is a könyvtár jogutódának, a Román Tudományos Akadémia kolozsvári könyvtárának polcain áll.

Közleményünk címe többet ígér, mint amennyit valójában nyújthat: a könyvtárnak az Apáczai-alumban fennmaradt első leltára (1668 körül) mellett jól érzékeltetné a fejlődést Kurtány József 1692-96 között keletkezett jegyzéke, ez azonban még ma is hozzáférhetetlen a kutatók számára. Hasonlóképpen hiányosak a könyvtár XVII. századi állományából fennmaradt kötetek tulajdonosjeleiről hozzáférhető adataink. Herepei János ilyen tárgyú kutatásainak eredményét szórványosan tette közzé, általában csak a könyvek régi helyrajzi számát adva meg, ezért azonosításuk ma igen nehéz. Jakó Zsigmond elkezdte a könyvtár possessor-katalógusát, adatgyűjtése azonban máig kéziratban maradt. Így főként a magunk szűrőpróbaszerűen végzett, a könyvjegyzékek adatainak kiegészítését, pontosítását célzó possessor-kutatásaira vagyunk utalva, amelyben nagy segítségünkre volt a lekötelező szívességgel átengedett Jakó-katalógus. Ennek adatait az iskolai téka fejlődéstörténetére vonatkozó vizsgálatokkal egészítettük ki, a possessor-katalógus ugyanis természetesen nem tartalmazza az állománybavevő bibliothecarius deákok bejegyzéseit. Mindezeket figyelembe véve tanulmányunk a kollégiumi könyvtár történetéhez adatokkal hozzájáruló közlések sorát folytatja, korántsem a teljesség igényével.

A kolozsvári Református Kollégium Könyvtárának első leltára

Az Apáczai-album 80-93. lapjain fennmaradt első könyvleltárat az iskola történetének kutatói (Török István, Herepei János) csak vázlatosan ismertették. Török kísérelte meg a datálatlan jegyzék keletkezési idejének meghatározását az egyik tétel (fol. 99.) mellé más kézzel írt

megjegyzés alapján: „Tiszabecsi Gáspárnál vagyon, melyet Vicei Gáspár uram legált.” A kölcsönzés minden bizonnyal Tiszabecsi püspökké választása (1673) előtt történhetett, egyébként a megjegyzés írója Tiszabecsi neve mellett püspöki címét is feltüntette volna. Természetesen a könyvleltár e kölcsönzés előtt már készen állt. Ugyancsak erre az időszakra utal az a tény - érvel tovább Török -, hogy a nagy könyvleltár után következő 94. lapon az 1672-ben elhunyt Bátai György végrendeletileg hagyományozott könyveinek jegyzéke olvasható. Érvelését más adatok is alátámasztják. Vicei Gáspár, aki a Tiszabecsinek kikölcsönzött Stella-művet adományozta, 1665-ben halt meg, a leltár tehát ezután készülhetett. Istvándi Bálint tekintélyes kolozsvári polgár, a református egyházközség főkurátora 1668. április 5-én egy ívrétű Vulgata bibliát ajándékozott a kollégiumnak. Ugyancsak az ő könyvestékájából s bizonyára ugyanazon időpontban került az iskola tulajdonába Althusius Politica című művének az a példánya, amely korábban Apáczaié volt. E két könyvet azonban hiába keressük a leltárban, amely ezek szerint Istvándi adományozása előtt készült. Mindezek alapján arra gondolhatunk tehát, hogy a könyvtár első leltára 1666-67-ben íródott.

Ha viszont az 1660 körül adományozott s ma is meglévő könyvek jelenlétét vizsgáljuk a jegyzékben, így próbálva megállapítani a keletkezést, némiképp más eredményre jutunk. A Vatablus és Arias Montanus kiadásában megjelent kétkötetes Bibliát Szenczi Kertész Ábrahám váradi nyomdász 1660 telén, Kolozsvárra menekülése után adományozta a kollégiumnak. Ugyancsak váradi menekült deákok kezéből került a kollégium tulajdonába Johann Keplernek a kopernikuszi csillagászatot tárgyaló munkája. Váradi provenienciára gondolhatunk annak a Junius-Tremellius féle hanaui bibliakiadásnak az esetében is, amelyet Szegedi P. Dániel vásárolt Heidelbergben 1598-ban. Szegedi hazatérve 1603 körül Váradon volt rektor, életútjának további állomásai azonban távol esnek Erdélytől s a Partiumtól. Rektori állásától megválva hagyhatta e kötetet a váradi scholának, onnan a bujdosó deákok kezén Kolozsvárra került, 1675-ben a kollégium újra is köttette a sokat forgatott bibliát. Mindhárom könyv szerepel a leltárban (fol. 1., fol. 2., oct. 71.), amely tehát ezen adományozások után, 1661-ben készülhetett.

1662-ben Szentgyörgyi Tamás, a kollégium egyik diákja négy könyvét kedves iskolájának adományozta. Egyik sem szerepel a leltárban, s ez újból az 1661-es keletkezést valószínűsíti. Módszerünk helyessége iránt csak az támaszt kételyeket, hogy az a Galenus-kötet sem szerepel a leltárban, amelyet Apáczai özvegye 1660. február 20-án adott a kolozsvári scholának, és ugyancsak hiába keressük benne Váradi Miklós adományát, Blaeu Institutio astronomica de usu globorum című könyvét.

Egyelőre tehát annyit állapíthatunk meg, hogy a kollégiumi könyvtár első állományjegyzékét 1661-1667 között vetették papírra. Leírásakor kihagyták a cím helyét, a ma olvasható ugyanis későbbi, az íráskép tanúsága szerint Szathmári Pap Zsigmond kezétől származik, aki 1723-1728 között töltötte be a bibliothecariusi tiszteletet. A jegyzéket több kéz írta; az első leltározó kezevonása mindegyik formátum listájának elején elkülöníthető. A tételek számozatlanok, pontosabban szólva a folio rész első 11 sorát még a könyvcímek beírása előtt beszámozta a leltározó, de már az első kötet címléírása is három sort foglal el s így a számozás abbamaradt. A jegyzék 477 tétel leírását tartalmazza. A colligatumok a kor szokása szerint egy tételben szerepelnek, viszont a többkötetes művek két-három tételre terjednek. A katalógus tüzetesebb vizsgálata során az a benyomásunk támad, hogy a kötetek száma valójában nagyobb volt a fenténél. Ugyanis a nyolcadrétű könyvek listája a 91. lapon 11 angol nyelvű címléírás után megszakad, s noha a lap aljáig még 13-14 cím bejegyzésére volna hely, csak a következő lapon folytatódik. Sejtésünk szerint a könyvtárban több angol nyelvű munka is volt, de a számukra érthetetlen szövegű kötetek katalógizálását a leltározók abbahagyták, s a hiányt később sem pótolták. Feltűnő ezen kívül a tizenkettedrétű könyvek hiánya a katalógusban,

noha a könyvtárban a leltározáskor jó néhány ilyen kis alakú kötet is lehetett. Nem tévedünk talán, ha a könyvtár állományát a jegyzék összeállításakor 500-520 kötetre becsüljük.

A jegyzékben a többes példányokat is jelezték a lapszámon római számmal. Szegedi Kis István *Loci communes* című munkája négy példányban volt meg a könyvtárban az összeírás idején. A folio rész jó néhány tételénél egy ma már megfejthetetlen rövidítés: T. B. áll jelzésként.

A könyvtár első katalógusa a következő században sem vált könyvtártörténeti relikviává: az 1720-as évek végén „nints”, „el nyütték” stb. szavakkal jelölték benne a százados használat során eltűnt könyveket, noha ekkor már rendelkezésre álltak a modernebb állomány-jegyzékek is.

A könyvtár második leltárát Kurtány József állította össze 1692-1696 között, ennek folytatásaképpen jegyezték be az 1696-1700 közötti gyarapodást Zilahy Sebes András és Köröspataki Ferenc könyvtárosok. Ez ma sajnos hozzáférhetetlen, akárcsak az 1704-ben készült, 1471 tételt tartalmazó Viski-féle katalógus.

A könyvtár gyarapodása a XVII. század első felében

Az első állományjegyzék címe: „A kezdetben több felől egybegyűjtött könyvek katalógusa” is jelzi, hogy egykorú adományjegyzékek hiányában Szathmári Pap Zsigmond és kortársai nem ismerték a kollégiumi könyvgyűjtemény létrejöttének körülményeit, a legkorábbi gyarapítók nevét. Alig pár évtizedes múltat tekintett vissza a skóla s épp főiskolává alakulásának korát élte, amikor e helyzethez képest tekintélyes mennyiségű, félezernyi könyvet találtak az összeírók a bibliotéca polcain. E könyvanyag egybegyűlésének folyamatát Herepei János tárta fel.

Az 1610-es években megalakult református iskola középkori könyvrökség hiányában csupán a tanintézetet magáénak érző társadalom, elsősorban az utánpótlásért felelősséget vállaló értelmiségiek könyvadományaira támaszkodva vethette meg az oktatáshoz nélkülözhetetlen könyvgyűjtemény alapjait. Így találjuk a legkorábbi adományok között az 1624 januárjában elhunyt kolozsvári lelkipásztor, Csepei Sidó Ferenc könyveit. Gyönyörű aranymetszéssel díszített, fekete bőrbe kötött kapcsos Vulgata bibliájában meg kétnyelvű Aristoteles-kiadványában az iskola legkorábban használatos neve áll tulajdonosjelzésként: „Scholae Orthodoxae Claudiopolitanae”. Tékája többi kötetének azonosítását megkönnyíti, hogy kedves könyveit jórészt maga köttette, *super ex libris* nyomtatva táblájukra: F. Cz. 1617.

Herepei hat könyvét ismeri, a Jakó-katalógus alapján ez a szám 20-ra növekedett. Kettő közülük más tulajdonosok kezén átmenve a XVIII. században került az iskola tulajdonába, a Beza-féle görög-latin újszövetség pedig David Pareus utrechti teológiai tanár tékáját gazdagította 1642-től. A többi mind szerepel az első katalógusban:

ARISTOTELES: *Organum Aristotelis graece et latine*. - PACIUS, Iulius: *In Porphyrii Isagogen et Aristotelis organum commentarius*. Francofurti, 1597. - „Sum Johannis. H. Fegyvernekini. Emptus fl. 1 d. 50. An(no) 1608 Szőlősin a Matthiae Emődj.” „Sum Francisci Czepeini.” „Scholae Orthodoxae Claudiopolitanae.” (F 58, Akadémiai Kvt. R 81626-27)

BEZA, Theodorus (transl.): (*Novum testamentum graeco-latinum*.) (Címlap hiányzik) Londini, 1573. „Davidi Parei SS. T(theologiae) D(ocoris) et P(rofessoris) Ultrajecti 1642.” „Annumerat libri suis David Pareus Anno 1642. SS. Theologiae D(ocor) et P(rofessor) Ultrajecti,” „Coetus Claud(iacus) habet.” „Anno 1686 die 20 Julii.” „Anno 1689 die 6 Nov(embris).” *Super ex libris*: F: Cz. 1617. (K 72, Akadémiai Kvt. R 82298)

BIBLIA Vulgata editionis. Antverpiae, 1608 - „Scholae Orthodoxae Claudiopolitanae.” „Sum Francisci Czepeini.” (K 71, Akadémiai Kvt. R 82297)

CONSTANTINUS, Robertus: Lexicon graecolatinum. S. I. 1592 (Vignon) „Collegii Orthod(oxi) Claudiaci.” Super ex libris: F: Cz. 1617. (D 15, Akadémiai Kvt. R 81033)

GUALTHERUS, Rodolphus: Archetypi homiliarum in quatuor evangelii. Tiguri, 1601. - Archetypi homiliarum in Acta apostolorum. Uo. 1601. - SIMLERUS, Rodolphus: Irene sacra ... de pace et concordia ecclesiastica. Uo. 1601. - „Sile et spera. I(ohannes) B(uzás) K(ecskeméti).” „... (F) rancofurti ad Moenum fl. 3 bac. 4. Compact. Heydelbergae bac. 18. - „Ex libris Francisci Czepeini.” „Collegii Orthod(oxi) Claudiaci.” Super ex libris: I: B: K. 1609. (L 26, Akadémiai Kvt. R 82430-31)

GUALTHERUS, Rodolphus: Homiliarum in evangelium... secundum Matthaeum pars prima. Heidelbergae, 1609. - In evangelium... secundum Marcum homiliae CXXXIX. Uo. 1608. - „Collegii Orthod(oxi) Claudiaci.” Super ex libris: F: Cz. 1618. (L 24, Akadémiai Kvt. R 82458-59)

GUALTHERUS, Rodolphus: In evangelium... secundum Lucam homiliae CCXV. Heidelbergae, 1602. - In evangelium... secundum Iohannem homiliae CLXXX. Tiguri, 1596. - „Collegii Orthod(oxi) Claudiaci” (XVII. sz.) „Collegii Claudiaci 1716 diebus decembris.” Super ex libris: F: Cz. 1618. (L 25, Akadémiai Kvt. R 82460-61)

GUALTHERUS, Rodolphus: In divi Pauli apostoli epistolam ad Romanos homiliae XCVI. Heidelbergae, 1614. - In priorem D. Pauli apostoli ad Corinthios Epistolam homiliae XCV. Tiguri, 1588. - In posteriorem D. Pauli apostoli ad Corinthios epistolam homiliae LXIII. Tiguri, 1588. - Super ex libris: F: Cz. 1618. (L 27, Akadémiai Kvt. R 82453-55)

KECKERMANNUS, Bartholomaeus: Systema SS. theologiae. Hanoviae, 1615. - Pia ac devota praeparatio ad sacram Synaxin. Uo. 1617. - SCULTETUS, Abrahamus: Axiomata concionandi practica. S. I., s. a. - KECKERMANNUS, Bartholomaeus: Rhetoricae ecclesiasticae... libri duo. Hanoviae, 1616. - „F(rancisci) Cz(epei) d. 3.” Super ex libris: F: Cz. 1617. (O 125, Akadémiai Kvt. R 83113-116)

LUBBERTUS, Sibrandus: De Iesu Christo servatore... libri quatuor contra Faustum Socinum. Franekerae, 1611. - BERNARDUS ad Portam, Jacobus: Orthodoxae fidei defensio. Genevae, 1613. - „F(rancisci) Cz(epei) 2 R.” „Est Colleg(ii) Claud(iaci).” Super ex libris: F: Cz. 1618. (Q 45, Akadémiai Kvt. R 83811-12)

LUBBERTUS, Sibrandus: De principiis dogmatum replicatio ad Defensionem primae controversiae Roberti Bellarmini scriptam a Iacobo Gretzero. Franekerae, 1608. - De papa romano replicatio. Uo. 1609. - De ecclesia libri sex. Uo. 1607. - De conciliis libri V. Uo. 1607. - „Ex libris Schol(ae) Orthod(oxae) Claudiopolit(anae).” Super ex libris: F: Cz. 1617. (Q 235, Akadémiai Kvt. R 84160-63)

MAGIRUS, Ioannes: Physiologiae peripateticae libri sex. Francofurti, 1616. - BARTHOLINUS, Casparus: Enchiridion metaphysicum ex ... Aristotelis ... monumentis adornatum. Uo. 1616. - „Est Colleg(ii) Claud(iaci).” Super ex libris: F: Cz. 1617. (Akadémiai Kvt. R 135535-35a)

MARTINUS, Iacobus: Partitiones et quaestiones metaphysicae. Wittebergae, 1615. - Super ex libris: F: Cz. 1617. (V 233, Akadémiai Kvt. R 114350)

MOLLERUS, Henricus: Enarratio psalmorum Davidis. Genevae, 1610. - GUALTHERUS, Rodolphus: In Ioannis apostoli ... epistolam canonicam homiliae XXXVII. Tiguri, 1589. -

„Collegii Orthodoxi Claudiopolitani).” Super ex libris: F: Cz. 1618. (M 22, Akadémiai Kvt. R 82617-18)

PAREUS, David: Roberti Bellarmini ... de justificatione impii libri V explicati. Heidelbergae, 1615. - „Scholae Orthodoxae Claudiopolitanae.” Super ex libris: F: Cz. 1617. (P 128, Akadémiai Kvt. R 83486)

PAREUS, David: Roberti Bellarmini ... de gratia et libero arbitrio ... libri VI. Heidelbergae, 1614. - „Scholae Orthodoxae Claudiopolitanae.” Super ex libris: F: Cz. 1617. (P 127, Akadémiai Kvt. R 83485)

PLINIUS, Caius Secundus: Historiae mundi libri XXXVII. S. I., 1601. - „Georgii Zalani.” „Est Georgii Zalányi.” (XVIII. sz. eleje) „Anno 1751.→ „Ill(ustris) Coll(egii) Ref(ormati) Claud(iopolitani).” Super ex libris: F: Cz. 1618. (A 214, Akadémiai Kvt. R 80321)

RHODIGINUS, Ludovicus Caelius: Lectiones antiquae. Basileae, 1566. - „Bas(ilius) B(uzás) K(ecskeméti).” „Est Joannis Buzas Kecskemethii et amicorum. Albae, 1612 4 junii quo R(everendus) D(omi)n(us) B(uzás) ad se(cun)das transiit nuptias quod memor(iae) causa consigno.” „Constat mihi fl. 1 d. 28. I(ohannes) B(uzás) K(ecskeméti) tunc Rector Scholae Enyedien(sis) nunc v(ero) concionator Alben(sis) 1615.→ „Ex libris Francisci Czyepeii.” „Scholae Orthodoxae Claudiopolitanae.” (D 17, Akadémiai Kvt. R 81035)

TIMPLERUS, Clemens: Metaphysicae systema methodicum. Accessit ejusdem Technologia. Hanoviae, 1616. - COMBACHIUS, Johannes: Metaphysicarum liber singularis. Marburgi, 1613. - „Scholae Orthod(oxae) Claudiopolit(anae).” Super ex libris: F: Cz. 1617. (V 207, R 114538-39)

ZANCHIUS, Hieronymus: Operum theologicorum tomi I-V. S. I., 1613. - „Collegii Orthod(oxi) Claudiaci.” Super ex libris: F: Cz. 1617. (M 9, Akadémiai Kvt. R 82588)

Hasonlóképpen a korai adományozók között tarthatjuk számon a Heidelbergben tanult Gyöngyösi Kiséri András, aki 1622-ben kolozsvári elsőpapként fejezte be életét. Tékájának csupán egyetlen kötetét őrizte meg a kollégium könyvesháza, ebben az állománybavevő bibliothecarius deák kezevonása a XVII. század második felére utal. Az első leltárban nem bukkantunk nyomára. Ugyanez okból bizonytalan egyelőre Bihari Pap Benedek (?-1623) és Tiszabecsi P. Tamás (?-1644) könyvadományozásának időpontja.

Bihari Pap a heidelbergi egyetemen tanult (1620), hazatérve a kolozsvári református skola mestere volt haláláig. Két könyvét derítette föl Herepei, Jakó katalógusa alapján e szám 13-ra növelhető. Kötetei közül csupán három szerepel az első leltárban, egyet 1699-ben vett birtokba az iskola, a többi a bejegyzések írásképeinek tanúsága szerint a század második felében került a könyvtár tulajdonába. Igényes bibliofilként tarthatjuk számon Bihari Papot: fennmaradt kötetei közül hatot itthon köttetett 1622-ben, préselt díszítésük és arany metszésük a kolozsvári könyvkötők kezemunkáját dicséri. Tékájába a legfrissebb teológiai és filozófiai irodalmat, a peregrinációját megelőző évtized kiadványait gyűjtötte:

ANDRAE, Jacobus-BEZA, Theodorus: Acta colloquii Montisbelligartensis. Wittebergae, 1613. - FICKLERUS, Johannes Georgius: Haereticorum novorum photinianorum postulata ... XII. Uo. 1620. - MARTINUS, Jacobus - KORNMANUS, Fridericus: Disputationum theologicarum prima de verbo Dei. Uo. 1621. - MEISNERUS, Balthasar - CRUSIUS, Georgius: Schola Babylonica. Uo. 1620. - „Coll(egii) Ref(ormati) Claud(iopolitani).” Super ex libris: B: P: B. 1622. (P 54, Akadémiai Kvt. R 83383-86)

BELLARMINUS, Robertus: Disputationes de controversiis christianae fidei. Tomi I-IV. Coloniae, 1615. - „Co...” (kivágva) Super ex libris: B: P: B. 1620. (M 6, Akadémiai Kvt. R 82583)

FABIANUS Hippius, M.: Problemata physica et logica peripatetica. Wittebergae, 1617. - REINECCELIUS, Balthasar: Glykypikron metricum e XV epithalamiis totidemque epicediis conflatum. Uo. 1619. - FRANCUS, Ambrosius: Farrago lusuum juvenilium. Lipsiae, 1621. - „Collegii Ref(ormati) Claudiop(olitani).” Super ex libris: B: P: B. 1622. (V 44, Akadémiai Kvt. R 114363-65)

FÖRSTERUS, Johannes: In prophetam Esaiam commentarius. Witebergae, 1620. - „Collegii Orthod(oxi) Claudiaci ab Anno 1699.” Super ex libris: B: P: B. 1622. (Q 134, Akadémiai Kvt. R 84035)

GERHARDUS, Johannes: Quinquaginta meditationes sacrae. Jenae, 1619. - Enchiridion consolatorium morti. - Exercitium pietatis quotidianum. Uo. 1618. - „Coetus Collegii.” „Est Collegii Claudiaci.” Super ex libris: B: P: B. 1622. (Q 250, Akadémiai Kvt. R 84198-200)

GIBELIUS, Abraham: De aeterna divinitate Jesu Christi. Wittebergae, 1617. - GLASSIUS, Salomon: Orationis Jesu Christi ... Joh. 17 ... explicatio. Jenae, 1621. - „Collegii Orthod(oxi) Claudiaci.” Super ex libris: B: P: B. 1622. (P 218, Akadémiai Kvt. R 83647-48)

GOCCLENIUS, Rodolphus: Apotelesma philosophicum ... hoc est conciliator philosophicus. Pars I et II. Cassellis, 1618-1619. - Super ex libris: B: P: B. 1622. (E 88, Akadémiai Kvt. R 81461)

JUNIUS, Franciscus: Animadversiones ad controversiam christianae fidei. Lugduni Batavorum, 1600-1602. - „Ex libris Benedicti P. Bihari.” „Collegii Orthod(oxi) Claud(iaci).” Super ex libris: M: B: T. 1603. (P 149, Akadémiai Kvt. R 83520-23)

KECKERMANNUS, Bartholomaeus: Systema rhetoricae. Hanoviae, 1618. - Rhetoricae ecclesiasticae ... libri duo. Uo. 1616. - „Scholae Claudiopoli(tanae) Coetus.” „Collegii Orthod(oxi) Claudiaci.” Super ex libris: B: P: B. 1620. (C 156, Akadémiai Kvt. R 80905-06)

MARTINUS, Jacobus: Praelectiones ... in Systema logicum B. Keckermanni. H n. 1617. - „Vivit post funera virsus. Benedictus P. Bihari An(no) 1620 16 octobr(is) Heidelbergae.” „Collegii Orthod(oxi) Claudiaci.” Super ex libris: B: P: B. 1620. (V 227, Akadémiai Kvt. R 114351)

PEREIRUS, Benedictus: De communibus omnium rerum naturalium principiis ... libri XV. Coloniae, 1618. - „Collegii Orthod(oxi) Claudiaci.” Super ex libris: B: P: B. 1620. (... 206, Akadémiai Kvt. R 85733)

SCULTETUS, Abraham: Annalium evangelii passim per Europam ... decas prima. Heidelbergae, 1618. - Annalium ... decas secunda. Uo. 1620. - „Scholae Claudiopolitanae Orthod(oxae).” Super ex libris: B: P: B. 1621. (R 134, Akadémiai Kvt. R 84370-70a)

VORSTIUS, Conradus: Anti-Bellarminus contractus. Hanoviae, 1610. - THUMMIUS, Theodorus - OERTLINUS, Christophorus: Majestas Jesu Christi. Tubingae, 1621. - „Collegii Claudiaci.” Super ex libris: B: P: B. 1621. (P 52, Akadémiai Kvt. R 83380-81)

Tiszabecsi P. Tamás szintén Heidelberg neveltjeként került a fejedelmi gondoskodást élvező kolozsvári református egyházközség élére 1624-ben. Hazatérte után is gyarapított szép könyvtára az utódok kezén szétszóródott, a kollégium gyűjteményébe nem sok kerülhetett; Herepei két kötetre bukkant reá századunk harmincas éveiben.

Tállyai Z. Márton kolozsvári rektort viszont, fennmaradt könyveinek bejegyzései alapján a könyvtár korai adományozói között tarthatjuk számon. Nyolc kötete közül hatban a kollégium tulajdonosjelzése az 1665 előtt használatos „Scholae orthodoxae Claudiopolitanae” formában olvasható, s mind megtalálható a könyvtár első katalógusában. Tállyai a sárospataki kollégiumban tanult, 1628 decemberétől 1630 szeptemberéig a kolozsvári református iskola rektora volt, innen ment külföldi tanulmányútra. Herepei feltételezi, hogy könyveit peregrinációja előtt hagyta az óvári scholára, ezt azonban az Alstedius-kötet *super ex libris*e cáfolja: az M. Z. TH. betűk kétségtelenül Tállyai nevét rejtik, az 1631-es évszám viszont azt bizonyítja, hogy e könyvét külföldön szerezte, akárcsak Rivetus - Vedelius kolligátumát. Valószínűbb tehát, hogy az egyetemjárás után Beregszászon paposkodó Tállyai végrendeletileg hagyta könyveit az őt tanulmányi idején is támogató kolozsvári egyházközségre és iskolára.

ALSTEDIUS, Johannes Henricus: *Compendium theologicum*. Hanoviae, 1624. - *Pentateuchus mosaica et Pleias apostolica*. Herbornae, 1631. - „Scholae orthodoxae Claudiopolitanae.” *Super ex libris*: M: Z: TH. 1631. (O 174, Akadémiai Kvt. R 83159-60)

FEGYVERNEKI, Isaacus: *Enchiridion locorum communium theologicorum*. Basileae, (1589). - POLANUS, Amandus: *Partitionum theologicarum ... libri duo*. Uo. 1589. - Egy meg nem nevezett sárospataki rektor haláláról följegyzés 1589. december 7. „Jehova est protector vitae meae atque illuminatio. Martini Thallyai Anno Assum(tionis) humanae carnis 1626 Cal. septembr(is).” „Est Coll(egii) Orth(odoxi) Claud(iaci).” *Super ex libris*: I: H: Sz. 1589. (Akadémiai Kvt. R RMK 104)

MAGIRUS, Joannes: *Physiologiae peripateticae libri sex*. Francofurti, 1616. - BARTHOLINUS, Casparus: *Enchiridion metaphysicum*. Uo. 1616. - „Est ex libris Martini Thallyai.” „post Scholae Orth(odoxae) Claudiopolit(anae).” *Super ex libris*: I: S: K. 1619. (V 223, Akadémiai Kvt. R 114542-43)

MARTINUS, Jacobus: *Exercitationum metaphysicarum libri duo*. S. l. 1608. - „Ab uno omnia ad unum. Paulus Gyuroj Ke...” (elhalványult) „Mart(inus) Z. Thallyai Anno 1626.” „Ex libris Scholae Orthod(oxae) Claudiopolit(anae).” *Super ex libris*: P: G: K. (V 235, Akadémiai Kvt. R 114541)

RIVETUS, Andreas: *Collegium controversiarum inter orthodoxos et pontificios. - Disputationes tredecim de iusta ... Dei dispensatione*. Lugduni Batavorum, 1631. - VEDELIUS, Nicolaus: *De arcanis arminianismi libri duo*. Uo. 1631. - „(héber szöveg) Martini Thall(yai).” „Scholae orthodoxae Claudiopolit(anae).” (P 163, Akadémiai Kvt. R 83546-48)

SIBELIUS, Casparus: *Schola divinarum tentationum*. Daventriae, 1624. - *In monomachiam Iacobi ... homiliae XIII*. Uo. 1630. - „Scholae Orthod(oxae) Claudiopolit(anae).” *Super ex libris*: M: Z: Th. 1631. (L 92, Akadémiai Kvt. R 82560-61)

SOHNIVS, Georgius: *Operum tomus primus continens scripta ... methodica. - Theses de ... locis theologicis*. Siginae, 1598. - „Hic liber in testamento est mihi Georgio B. Thalliaino latus ab amico singulariter dilecto Francisco P. Medgiaszaino R(ector) Tokaiense: qui obdormovit in Christo 10 Martij an. 1620. circa horam 3. et. 2. promeridianam.” (Vö. ADATTÁR I. 468.) „Scholae orthodoxae Claudiopolitanae.” *Super ex libris*: M: W: T. 1598. (O 121, Akadémiai Kvt. R 83102-03) A Sohn-munkát ajándékba kapó Thállyai György a Márton testvére, bizonyára ez utóbbi révén került a kötet Kolozsvárra.

TARNOVIUS, Paulus: *De sacrosancta trinitate liber unus*. Rostochi, 1625. - „Est Collegii Claudiopol(itani).” *Super ex libris*: M: Z: Th. 1631. (P 101, Akadémiai Kvt. R 83455)

Még az első számbavétel előtt olvadt be a kollégium gyűjteményébe a református egyház-község könyvtára is. E valószínűleg nem túl gazdag téka egyik kötete, az Athanasius, Irenaeus és Hilarius műveit tartalmazó ívrétű colligatum 1625-ben került az eklézsia tulajdonába, majd a kollégiumi könyvtárban fol. 133. szám alatt leltározták. A két gyűjtemény egyesítése valószínűleg az Apáczai idejében következett be.

Szűrőpróbaszerű vizsgálódásaink során hét olyan kötetet találtunk, amelyben tulajdonos-jelzésként a tanintézet „Schola” neve áll, következésképp a könyvtár legrégibb állományába tartozik. Laskói Csókás Péter Speculum exilii ... című református teológiai enciklopédiájának első tulajdonosa az a Gaspar Flechner lutheránus lelkipásztor volt, aki a mű megjelenését verssel üdvözölte. A könyv ízléses barna bőrkötése is az ő super ex librisét viseli: C. F. C. 1583, az előzéklapon pedig a neve olvasható. Más tulajdonosbejegyzés nincs a könyvben, így nem tudhatjuk, mikor és milyen úton került a kollégium tulajdonába. Az Otto Casmannus német lutheránus teológus három művét tartalmazó nyolcadrétű colligatum címlapján szintén a „Schol. orth. Claudiopol.” bejegyzés olvasható, az előző tulajdonos nevét azonban kivakarták. Ugyane csoportba tartozik az olasz származású heidelbergi professzor, Hieronymus Zanchi műveinek VI-VIII. egybekötött ívrétű kötete, amelybe a korábbi tulajdonos nem jegyezte be nevét. Luther Das neue Testament című bibliafordítása egy Greger Clausemburger nevű kolozsvári polgártól került a könyvtárba. Homérosz összes műveinek kétnyelvű, ívrétű kiadásából - melyet 1653-ban szerzett a téka - hiányzik a korábbi tulajdonos neve. Pontanus olasz költő és történetíró összes műveinek negyedréti kiadása tiszántúli lelkészek kezén forgott 1665-ig, amikor a kolozsvári skólába került. Mind a hat kötet szerepel a könyvtár első katalógusában (oct. 82, oct. 204, fol. 28, quart. 120, fol. 90, oct. 51). A hetedik, Verancsics Faustus nevezetes velencei szótára viszont nem található ott. E negyedréti vékony kötetet első tulajdonosa a nyomtatás helyén vásárolta 1604-ben, de két évtized múlva már egy kolozsvári polgár tulajdonában volt.

A korai, külön nem regisztrált könyvadományok rövid áttekintése is jelzi azt az értelmiségi kört, amelynek tagjai a heidelbergi, később a hollandiai egyetemeken magukba szívott tudást próbálták kamatoztatni idehaza, és az utódnevelés felelősségének tudatában szellemi fegyvertáruk kisebb-nagyobb részével a kollégium könyvesházát gazdagították. E körbe tartozott az a két férfiú is, akinek nagyobbarányú adományát külön is megörökítették az Apáczai-albumban.

Bátai György adománya

Bátai György (?-1672) kolozsvári rektor, másodlelkész, majd zilahi lelkipásztor életpályája, munkássága a református orthodoxia szívós védelmének jegyében folyt le. Három évig tanult a holland egyetemeken: 1644-ben az orthodoxia fellegvárának számító franekeri egyetemre iratkozott be, a következő évben a deventeri Athenaeum számította hallgatói közé, de 1647-ben a szabad szelleméről nevezetes Leidenben is megfordult. Hazatérve a presbiterianizmus ellenfeleinek táborához csatlakozott, és Váradi Miklós meg Fejérvári Benedek főkurátorok oldalán jelentős szerepet játszott a presbiteri felfogású kolozsvári lelkészek (Gidófalvi János, Csaholczi János, Tótfalusi István) 1649-ben történt eltávolításában. Az elvi ellentétek mellett talán összeférhetetlen természete is okozhatta, hogy néhány évvel később a kolozsvári schola nagy tekintélyű fiatal professzorával, Apáczai Csere Jánossal is összeveszett. Merev felfogásával azonban lassan egyedül maradt, pártfogóit elvesztette, s bizonyára csalódottsága magyarázza állásváltoztatását: kolozsvári másodlelkészségéről lemondva 1659 áprilisában a

jóval kevésbé rangos zilahi gyülekezetbe ment papnak. Itt rendezte sajtó alá korábban elmondott prédikációit három kötetben.

Ha pályájának megítélését nem is befolyásolja, mindenesetre a közösség iránt felelősséget hordozó értelmiségi gesztusaként értékelhető, hogy végrendeletében arra az iskolára hagyományozta könyveinek egy részét, ahol egykor oktatott.

A könyvek jegyzékét s az adományozás körülményeit megörökítő címet egyazon kéz vezette be az albumba, valamikor a Bátai halála (1672) után. A 24, eredetileg számozatlan tétel egyetlen oldalt foglal el, a következő máig üres.

Bátai adománya komoly gazdagodást jelentett a kollégiumi könyvtár számára, hiszen az első katalógussal összehasonlítva csupán a jegyzék 2, 4-6, 14-15. és 18. tétele számít duplumnak. Ma is meglévő könyvei:

SCHARPIUS, Johannes: Symphonia prophetarum et apostolorum. Genevae, 1625. - „Est Georgii Bátai Ao. 1647 Leydae.” „Est Coll(egii) Claud(iaci).” (Q 46, Akadémiai Kvt. R 83813)

RIBERA, Franciscus: In librum XII prophetarum Commentarii. Coloniae, 1599. - „Est Georgii Bathai A(nn)o 1644 Ang. 6.” „Coll(egii) Ref(o)r(mati) Claudiacj.” Super ex libris: P: B: T. 1641. (M 24, Akadémiai Kvt. R 82622)

TRELCATIUS, Lucas: Scholastica et methodica locorum Communium s. theologiae institutio. Francofurti, 1634. - VORSTIUS, Conradus: Enchiridion controversiarum inter evangelicos et pontificios. Hanoviae, 1634. - MARTINIUS, Matthias: Epitome s. theologiae. Bremae, 1617. - In s. theologiam tres isagogae. Uo. 1617. - Fons perennis verae theologiae. Uo. s. a. - „In auctione emptus stif. 17 Anno 1646 Martii veteri styl. 24.” „Est Georgii Bátai Orthod(oxae) Eccl(esi)ae Claudiopolitanae Ministri mpr.” „Coll(egii) Orth(odoxi) Claud(iaci).” (O 214, Akadémiai Kvt. R 83229-33)

VORSTIUS, Conradus: Amica collatio cum ... Iohanne Piscatore. Goudae, 1613. - „Georgii Bathai.” „Olim. Nunc vero Coll(egii) Orth(odoxi) Claud(iaci).” Super ex libris: 1642(!) (P 53, Akadémiai Kvt. R 83387)

Krizbai György adománya

Személyét művelődéstörténetünk eddig nem regisztrálta, csupán egyháztörténeti adattárakban bukkan fel itt-ott a neve. Nem tartozott az alkotó értelmiségiek közé, sem disputációja, sem más műve nem maradt fenn, noha - könyvtára tanúsága szerint - az átlagnál magasabb műveltséggel tért haza külföldi peregrinációjából.

Neve erdélyi eredetű családra utal, de középfokú tanulmányait a debreceni kollégiumban végezte, ahol az iskolai törvényeket 1643. június 25-én írta alá. Itthoni tanulmányai végeztével néhány évig Hajdúböszörményben tanított, majd 1647-ben külföldi tanulmányútra indult. Május 13-án a franekeri egyetemre iratkozott be, egy év múlva pedig az utrechti univerzitás fogadta hallgatói közé. Mindkét anyakönyvben „Georgius Farkas Krizbai” formában szerepel a neve, az előbbiben hallgatott szakját és származási helyét is megörökítették: „Ungarus. Theol. Stud.” Angliai tanulásáról egyetlen, eddig kiadatlan levél emlékezik meg, emellett könyvtárának 34 angol nyelvű kötete is szigetországi utazásáról tanúskodik.

Tanulmányai végeztével hazatérve az Ugocsa megyei Salánkon kapott lelkészi állást, ahol 1654 végén is működött. 1657 tavaszán már Beregszászon töltötte be az egyik lelkészi állást, s egyben a beregi egyházmegye esperesi tisztét is viselte. A következő évben Sátoraljaújhelyre

kapott meghívást, de új állomáshelyén nem sokáig dolgozott, 1659-ben visszatért Beregszászra papnak. Néhány év múlva a munkácsiak hívták meg papjuknak, 1663 júniusában pedig Debrecenbe került az elmozdított Vetési Sándor harmadik lelkész helyébe. Szinte egy évtizedig szolgált itt Komáromi Csipkés György és Báthori Mihály társaságában, neve több akadémiai disputáció ajánlásában is előfordul. 1671. május 13-án Komáromi mellett ő is emléksorokat írt a külföldre készülő debreceni diák, Gyöngyösi István albumába.

Életútja következő állomáshelyének emlékét szintén egy disputáció őrizte meg. Veresegyházi Mihály 1673 novemberében Zürichben tartott vitatkozását „Debrecen város tanácsának, Mártonfalvi Györgynek, Bánfi Dénes udvari papjának, Szilágyi Márton és Krizbai György debreceni tanároknak, egykori tanítóinak” ajánlotta. Tekintve hogy Mártonfalvi sohasem hagyta el tanári állását egy udvari papság kedvéért, mint ahogy Krizbai sem tanított soha a debreceni kollégiumban, nyilvánvaló, hogy a közlő felcserélte a két Györgyöt, és az eredetiben Krizbai György szerepel az erdélyi főúr udvari papjaként.

Nem tudjuk, hogy Krizbai mikor költözött el Debrecenből a Bánffi-udvarba, de mivel állás-változtatásának híre 1673 novemberében már eljutott Zürichbe, legkésőbb ez év elejére tehető. Új állomáshelyén nem szolgálhatott hosszú ideig, az 1674-es esztendő első felében, kb. 50 éves korában elhunyt. Halálának hozzávetőleges időpontjára az Apáczai-album bejegyzéséből következtetünk. Könyvadományának megörökítése ugyanis minden bizonnyal Bánffi Dénes kivégzése (1674. december 18.) előtt történt, egyébként ugyanis a bejegyzés írója nem hagyta volna említés nélkül a tragikus eseményt. Ezt a megállapítást különben a bejegyzés írásképe is alátámasztja: ugyanezekkel a jellegzetes apró betűkkel írott, kb. 1674-re datálható megjegyzések az album más lapjain is előfordulnak.

Krizbainak Bánffi Dénesét megelőző elhunyttára utal az a közismert tény is, hogy a halálraítélt főúr utolsó perceiben Pataki István kolozsvári professzor tartózkodott mellette a bethleni várban. Pataki 1668 előtt Bánffi udvari papja volt, s 1674 decemberében ő nyújtott lelki vigaszt a tragikus sorsú államférfinak, mivel Krizbai már nem volt az élők sorában.

Tiszteletes és tudós Krizbai György akadémiai képzettségét, itthon is folyamatosan gyarapított tudását irodalmi téren nem kamatoztatta, ámde a szószéken és a lelkészi munka egyéb területein kiválóan megállotta a helyét. Hosszú debreceni szolgálata, a Bánffi-udvarba való meghívása, a neki is ajánlott disputációk egész sora egyaránt erre utal. Szóbeliségben rekedt életművére azzal tette fel a maradandó koronát, hogy végrendeletében könyvtárát hitsorsosai közösségének adományozta, megosztva szellemi fegyvertárát Debrecen és Kolozsvár között. Egykori iskolájának könyvtárosa 1675-ben vette állományba az Erdélyből érkezett hagyatékot, amelyből ma hét kötetet őriz a debreceni Nagykönyvtár. A kolozsvári iskola könyvesházát nagyobb arányban részesítette hagyatékából. Végakaratának ilyen alakulásában kenyeradó ura, Bánffi Dénes, a kollégium egyik fő patrónusa is befolyásolhatta.

Krizbai tékájának 116 kötetéből aránylag kevés számított duplumnak. 34 darab, cím szerint nem említett angol könyvről természetesen nem tudjuk, hogy megvolt-e már a könyvtárban, vagy sem, 82 latin és magyar nyelvű kötetéből azonban 47 sem az állományjegyzékben, sem a Batai-hagyaték listájában nem szerepel.

A kollégium könyvtárosai értékének megfelelően kezelték Krizbai hagyatékát. Nemcsak listát készítettek róla, hanem a kötetekbe is beírták a hagyományozó nevét: „Est Coll(egii) Claud(iaci) ex lega(tione) Claris(simi) Krizbai”. E bejegyzések alapján vált lehetővé könyveinek azonosítása, mivel az egykori debreceni pap a korabeli bibliofil szokásokkal ellentétben nem jegyezte be a nevét.

Adományozott könyvei közül Jakó Zsigmond 27-et azonosított, kutatásaink során ezt a számot 30-ra egészítettük ki. Így némi fény vetül a Krizbai-téka létrejöttére:

AUGUSTINUS, Aurelius: Liber de haeresibus ... Lamberti Danaei opera emendatus. Genevae, 1595. - „Est Coll(egii) Claud(iaci) ex legatione Clar(issimi) Krizbai.” Super ex libris: G: F: W. 1607. (L 90, Akadémiai Kvt. R 82557)

CASSANDER, Georgius: De articulis religionis inter catholicos et protestantes controversiis. Lugduni, 1612. - De officio pii ... viri. Uo. 1612. - SELDENUS, Ioannes: De Dis Syris syntagmata II. Uo. 1629. - „Collegii Claud(iaci) Ex dona(ti)one Clarissimi G(eorgii) Krizbai.” Super ex libris: I: T. 1632. (P 215, Akadémiai Kvt. R 83642-44)

CASMANNUS, Ottho: Schola tentationum, praecipue divinarum. Francofurti, 1604. - „Gra(ti)a Dei sum quod sum. Thom(as) T. SzentGyörgyi.” „Est Coll(egii) Claud(iaci) ex lega(ti)one Clar(issimi) Georg(ii) Krizbai.” (P 143, Akadémiai Kvt. R 83512)

CASMANNUS, Ottho: Biographia et commentatio methodica. Francofurti, 1602. - „Est Stephani P. Thornai.” „Est Stephani Thornai cujus auxilium in Jehova.” Utolsó lapon: „Finiri perlegere Huztini 15 augusti Anno Christi 1625. S(tephanus) P. T(ornai).” „Collegium Ortho(doxum) Claud(iopolitanum). ex dona(ti)one Claris(sim)i G(eorgii) Krizbai.” (R 287, Akadémiai Kvt. R 114857)

Clavis apocalyptica ex innatis et insitis visionum characteribus eruta et demonstrata. Cantabrigiae, 1632. - „Collegii Orth(odoxi) Claud(iaci) Ex do(natione) Clarissi(mi) Ge(orgii) Krizbai.” (M 74, Akadémiai Kvt. R 82700)

CURTIUS Rufus, Quintus: Historiarum magni Alexandri Macedonis libri octo ... Seorsum excusae Francisci Modii in eundem Curtium notae. Coloniae, 1579. - „Est Colle(gii) Clau(diaci) ex lega(ti)one Clar(issimi) Geo(rgii) Krizbai.” diákfirkálások: „Adamus Kemeny.” „Soos janko.” Super ex libris: S: C: D. 1587. (A 166, Akadémiai Kvt. R 80264)

ERASMUS Roterodamus, Desiderius: Epitome in Elegantiae libros Laurentii Vallae. (címlap hiányzik) - CROCUS, Cornelius: Farrago sordidorum verborum. S. l. s. a. - ERASMUS: Selectae formulae variandae orationis. Friburgi, 1536. - METZLER, Iohannes: Primae grammatices graecae partis rudimenta. Lipsiae, 1538. - „Lodovicus Wentzelman est ... Anno D(omi)ni 1544.” „Sum Lodovici Ventzelmanni.” „Est enneke(m) az en Becsületes es tiszteletes Joakaro mester ura(m) atta de ha Iste(n) eü sz. felsige iltet es fel növök Bizony tokilletesen meg szolgálom eö kigielminek, ha feol fel(!) novök Isten massor szembe zaz(!) iö kigielmivel bizo(n)i egi nihany aranyal megh aia(n)dikozom iö kigielmit zaz f(...) bikivel le hozza iö sze(nt) felsige. Muno dabat Steph(anus) Sepsi mihi Anno domini 1614.” (gyakorlatlan diákkéz) „Est ex libris Steph(ani) Szilagy 1620. Emptus d. 14.” „Sum uerus possessor huius libri Isa(cus) B... . Anno 1625 d(ie) 8 sept(embris) Emptus liber ... d. 50.” (kivakarva) „Ex libris Valentini Udvarhely pro modulo ac usu recept(us) mpria.” „Est Colle(gii) Clau(diaci) ex lega(ti)one Clar(issimi) Krizbai.” Super ex libris: L: V. 44. (Akadémiai Kvt. R 96448-51)

FELEGHAZI Thamas: Az keresztieni igaz hitnek reszeiröl valo tanitas. Debrecembe, 1579. (RMNy 430) - „Ez a könyw Tolnay Chyonka Istvane a ki el lopta nem ...” „1579.” „Colleg(ii) Claud(iaci) ex tes(tamen)to Cl(arissimi) D(omini) Krizbai.” (Akadémiai Kvt. R RMK 584)

FLOCKENIUS, Henricus: Operum theologicorum tomus primus. Daventriae, 1655. - „Thom(ae) T. Sz. Györgyi.” (kihúzva) „Est Coll(egii) Clau(diaci) ex legatione Clar(issimi) Ge(orgii) Krizbai.” (Akadémiai Kvt.)

GALENUS: Epitome operum in quatuor partes digesta. Accesserunt annotationes Andreae Lacunae in Galeni interpretes. Basileae, 1571. - FERNELIUS, Iohannes: Universa medicina in XXIII libris absoluta. S. l. 1580. - „Coll(egii) Clau(diaci) ex lega(ti)one Clar(issimi) Krizbai.” Super ex libris: S: C: D. 1587. (C 26, Akadémiai Kvt. R 80725-26)

JUNIUS, Franciscus: Animadversiones ad controversiam tertiam christianae fidei de summo pontifice. [Leiden] 1601. - „Colleg(ii) Claud(iaci) ex tes(tamen)to Cl(arissimi) D(omini) Krizbai.” Super ex libris: G. F. W. 1607. (R 157, Akadémiai Kvt. R 84398)

MARTYR, Petrus Vermilius: In epistolam S. Pauli ... ad Romanos ... commentarii. Basileae, 1570. - In ... Pauli priorem ad Corinthios epistolam ... commentarii. Tiguri, 1571. - „Colleg(ii) Claud(iaci) ex tes(tamen)to Cl(arissimi) D(omini) Krizbai.” Super ex libris: M. O. Z. 1572. (P 24, Akadémiai Kvt. R 83325-26)

MELANCHTHON, Philippus: Elementorum rhetorices libri duo, Martini Crusii quaestionibus et scholiis explicati. Basileae, 1570. - „Andreas F. Szepsinus.” „Thomas C. Kereszthrinus.” „Ladislauus F. Szigethinus.” „Est Coll(egii) Clau(diacy) ex lega(tione) Cla(rissimi) Goer(gii) Krizbai.” „Est Johannis Bodoki.” „Sum verus possessor libri Johannis seu Michael(!)” (XVIII. sz.) (B 118, Akadémiai Kvt. R 80474)

MELANCHTHON, Philippus: Liber de anima. Vitebergae, s. a. - Initia doctrinae physicae. Vitebergae, 1581. - Ethicae doctrinae elementa. Vitebergae, 1583. - „Est Colle(gii) Clau(diacy) ex lega(ti)one Clar(issimi) Geor(gii) Krizbai.” Super ex libris: S. C. D. 1584. (VII. 12. Akadémiai Kvt. R 113326-28)

MELISSANDER, Caspar: Beicht und Betbüchlein für Christliche Communicanten. Leipzig, 1609. - „Coll(egii) Clau(diacy) ex legatione Clar(issimi) Krizbai.” „Coll(egii) Claud(iopolitani) Ref(ormati) nro CXXIII.” Super ex libris: S: P: T. 1631. (O 267, Akadémiai Kvt. R 83259)

PAREUS, David: Exercitationum philosophicarum et theologicarum libri IV. Heidelbergae, 1610. - „Const. Tall ... 5.” „Est Colle(gii) Clau(diacy) ex lega(ti)one Cla(rissimi) Geor(gii) Krizbai.” Super ex libris: S: P: T. 1632. (L 81, Akadémiai Kvt. R 82547)

PELLICANUS, Chuonradus: Commentaria biblicorum. Tomus primus. Tiguri, 1536. - „emptus fl. 7 1546. sum petri ...” (elhalványult) „nunc martinj Germatinis(?)” „T. Frölich.” „Sum Casparis V. Thurj. Heb. 13 v. 6. Dominus mihi auxiliator: nec timebo quid faciat mihi homo. Valet aureo uno.” „Est Steph(ani) P. Thornai mp.” „Coll(egii) Claud(iacy) ex lega(ti)one Clar(issimi) Krizbai.” „Coll(egii) Refor(mati) Claudiacy.” (P 33, Akadémiai Kvt. R 83328)

POLYANDER - RIVETUS - WALAEUS - THYSIUS: Synopsis purioris theologiae disputationibus 52 comprehensa. Lugduni, 1625. - „Soli Deo honor et gloria j...” „Est Coll(egii) Clau(diacy) ex lega(ti)one Cla(rissimi) Krizbai.” Super ex libris: S: P: T. 1630.

RIDER, John: Dictionarie corrected and augmented. London, 1640. - Dictionarium etymologicum latinum ... or a Dictionarie declaring the Etimologies. Uo. 1640. - „Ex libris Johannis Sepsei.” (kihúzza) „Psal 24 v. 1 Petri Pava Szatthmari.” (kihúzza) „G(eorgii) Krizbai 1658.” „Coll(egii) Clau(diacy) ex tes(tamen)to Cl(arissimi) G(eorgii) Krizbai.” (D 61, Akadémiai Kvt. R 81087-88)

SCHONERUS, Johannes: De iudiciis nativitatum libri tres. Norimbergae, 1545. - APIANUS, Petrus: Instrumentum sinuum seu primi mobilis. Norimbergae, 1541. - „Collegii Claud(iacy) Ex donatione Clariss(imi) G(eorgii) Krizbai.” Super ex libris: O. M. C. 1555. (M 17, Akadémiai Kvt. R 82600-01.)

SCULTETUS, Abraham: Concionum in Jesaiam prophetam ... idea. Hanoviae, 1621. - „Colleg(ii) Claud(iacy) ex tes(tamen)to Cl(arissimi) Krizbai.” „Illustris Collegii Clauiop(olitani).” Super ex libris: S: P: T. 1632. (N 28, Akadémiai Kvt. R 82880)

STAPLETON, Thomas: Promptuarium catholicum, ad instructionem concionatorum contra nostri temporis haereses. Coloniae, 1614. - Uő.: Promptuarii catholici pars secunda. Aschaffenburgi, 1622. - „Collegii Orthodoxi Claudi(acy) Ex donatione Clarissi(mi) Kriz(bai).”

„Ill(ustris) Coll(egii) Ref(ormati) Claud(iopolitani) af. 14.” (M 108, Akadémiai Kvt. R 82734-35)

SUAREZ, Franciscus: Metaphysicarum disputationum ... tomi duo. Moguntiae, 1605. - „Emptus Tall. 3 in ...” (kivakarva) „Dono dabat scientia, optimisque moribus imbutus Vir honestissimus Paulus B. Kereszturj Rector ejusdem Loci patriae suae Discipulo suo Gregorio Szinyeino in sui nominis memoriam Anno 1624.” „Pie et modeste Deus providebit. Gregor(ius) Szinyei.” „Est Stephani P. Thornai.” „Collegii Claud(iaci) ex dona(ti)one Cl(arissimi) G(eorgii) Krizbai.” „Ill(ustris) Coll(egii) Ref(ormati) Claud(iopolitani) Th. L II.” Super ex libris: G: S: Sz. 1608. (F 2, Akadémiai Kvt. R 81547)

SUTLIVIVS, Matthaeus: De pontifice romano ... adversus Robertum Bellarminum ... libri V. Hanoviae, 1605. - Uő.: Adversus Roberti Bellarmini de Purgatorio disputationem liber I. Uo. 1603. - „Francisci Rivulini 1652.” „Est Coll(egii) Clau(diacy) ex lega(ti)one Clar(issimi) Krizbai.” Super ex libris: G: F: W. (P 164, Akadémiai Kvt. R 83549-50)

SZIKSZAI, Valentinus Helopaeus: De sacramentis. [Genevae] 1585. - „Est Col(legii) Clau(diacy) ex lega(ti)one Clar(issimi) Krizbai.” (Akadémiai Kvt. R RMK 415)

TAFFINUS, Ioannes: Metanoea sive de vitae emendatione libri quatuor. Genevae, 1602. - „Gratia Dei su(m) quod su(m). Thomas T. Sz. Györgyi 1660.” „Collegii Orthodoxi Caud(iacy) Ex dona(ti)one Clarissi(mi) G(eorgii) Krizbai.” Super ex libris: I: P: T. 1643. (N 51, Akadémiai Kvt. R 82899)

TASI Gáspár: Elmeneknek Istenben föl menetelérül. Bártfa, 1639. - „Est Coll(egii) Claud(iacy) ex lega(ti)one Claris(simi) Krizbai.” (Akadémiai Kvt. R RMK 434)

THALLYAI, Martinus: Anatome Samosatenianismi. Lugduni Batavorum, 1634. - „Reverendo ac Clarissimo viro domino Stephano Keresztszegi mittit Author. Lugduno An. 1634. Cal. jun.” „Est Stephani P. Thornai.” „Collegii Claudiopolitani. Ex codicillis Clariss(imi) D(omi)ni Krizbai m(anu) p(ro)pria.” „Collegii Claud(iacy) ex tes(tamen)to G(eorgii) Krizbai.” (Akadémiai Kvt. R RMK 432)

VIGUERIVS, Johannes: Ad naturalem et christianam philosophiam ... institutiones. Parisiis, 1563. - „Coll(egii) Claud(iacy) ex dona(ti)one Clarissi(mi) G(eorgii) Krizbai.” (P 8, Akadémiai Kvt. R 83310)

WESTHEMERUS, Barphtolomaeus: En damus lector conciliationem Sacrae Scripturae et patrum. Basileae, 1538. - „Ex libris L: B: Z. iure quoque possidet. Emptus Ungvarini 27 die may Anno 1606.” „Est Coll(egii) Clau(diacy) ex lega(ti)one Clar(issimi) Krizbai.” (P 175, Akadémiai Kvt. R 83566)

Könyvtára alapjait láthatólag külföldi egyetemjárása során vetette meg, amint a kötéseken látható nyugat-európai super ex librisek tanúsítják. Épp peregrinációja idején jelent meg Perkins művének magyar fordítása Amszterdamban (RMK I. 800.), lehetséges, hogy még ott sorolta be könyvei közé. Itthon is gyarapította tékáját, debreceni papsága idején szerezhetette a Tornai Pap István tiszántúli püspök könyvtárából származó nyolc kötetet. Casmann-kötetének korábbi tulajdonosát, Szentgyörgyi T. Tamást nem ismerjük közelebbről; ha az 1662-ben elhunyt hasonló nevű kolozsvári diákkal azonos, akkor ez a könyv erdélyi tartózkodása idején került a Krizbai tulajdonába. Magyar nyelvű könyvei közül Szathmári Ötvös István 1668-ban Szebenben nyomtatott munkája viszont még debreceni papsága idején eljuthatott az ottani könyvpiacra.

A kisebb adományok jegyzékei

A kolozsvári kollégium könyvtárát kisebb könyvadományokkal gazdagító diákok, professzorok, lelkészek, polgárok nevének megörökítésére a XVIII. századi bibliothecariusok vállalkoztak. Szathmári Pap Zsigmond az Apáczai-albumba vezette be „azoknak nevét, kik különböző időkben könyvtárunkat az alólírt könyvekkel gazdagították”, egyik utóda, Monai József pedig 1761-ben külön jegyzőkönyvet nyitott, hogy az „ércnél maradandóbb emlékül” szolgáljon az adományok megörökítésére.

Az Apáczai-album jegyzékének íróját - mivel sem nevét, sem a lejegyzés dátumát nem tüntette fel - csupán alapos írásösszehasonlítás nyomán azonosíthattuk Szathmári Pap Zsigmond könyvtárőrrel. E tisztséget Szathmári 1723-1728 között viselte, jegyzéke is bizonyára ebben az időszakban készült. Listájában sajnos nem tüntette fel az adományozás időpontját, ezek meghatározásában azonban jól használható Monai könyvjegyzéke, aki az adományozások időrendjében írta fel a neveket és a könyvcímeket. A két lista összevetéséből kiviláglik, hogy Szathmári is nagyjából kronológiai sorrendet tartott, jegyzékét a XVII. századi könyvajándékokkal kezdte, a legvégén pedig diáktársainak adományait írta fel.

Függelékünkbe a Szathmári-féle jegyzék első 30 adományozóját vettük fel, akik még a XVII. század folyamán gazdagították több-kevesebb könyvvel az iskola tékáját. Monai listáját teljes szövegében közöljük.

A két könyvtáros adományjegyzéke nem azonos tartalmú, sem a nevek, sem a könyvek tekintetében; együttes közlésüket már ez is indokolja. Szathmári jegyzékéből az első 30, XVII. századi adományozóhoz még a 44. számú Laki Pétert csatoltuk közlésünkben; e 31 névből 14 Monai jegyzőkönyvében is szerepel, megtoldva tíz olyan ajándékozóval, akit viszont Szathmári nem említ. Jegyzékeik összesen 41 könyvadományozó nevét örökítették meg.

Az ajándékba kapott könyveket Szathmári bővebben sorolja fel: Kabos Pál (3. sz.) adománya szerint öt kötetből állt, míg Monai csak kettőt említ; Porcsalmi András (10. sz.) szintén öt könyvvel szerepel listájában, míg Monai csak egyet jegyzett föl.

Mivel mindkét bibliothecarius elsősorban az adományozók nevének megörökítését tűzte ki célul, még Szathmári bővebb jegyzékét sem tekinthetjük gyarapodási naplót pótló, minden adományozott kötetet feltüntető katalógusnak. (Ilyent különben, évtizedekkel az ajándékozások után, nem is állíthatott volna össze.) Szűrőpróbaszerű kutatásaink eredményeképpen egy-egy adományozó könyveinek jegyzékét jó néhány kötetrel bővíthetjük. Almási József például Szathmári szerint (30. sz.) három kötetrel gazdagította a kollégium könyvtárát, ezek közül egy Monai albumában is szerepel. Possessor-bejegyzései alapján ezeken kívül még négy könyvét azonosíthattuk, amelyek a jegyzékbe foglaltakkal egyidőben kerülhettek az iskola tulajdonába. Bánffy Mihály Szathmári szerint három könyvet, Monai jegyzéke szerint 1680-ban egy negyedréti Horatius-kötetet adományozott az alma mater könyvtárának. A klasszikus költő műveit bizonyára ugyanúgy tankönyvül használta, mint azt a Cicero összes munkáit tartalmazó nyolcadréti kötetet, amelyet az 1680-as évek elején hagyott a coetus használatára.

A jegyzékbe fölvelt és a ténylegesen adományozott könyvek száma között még nagyobb az eltérés Porcsalmi András esetében. Két jegyzékünk összesen hat kötetének címét örökítette meg, ennél jóval nagyobb arányú könyvhagyatékából még századunkban is 19 kötetet őrzött a kollégium könyvtára.

A régi könyvadományozások följegyzésekor a két könyvtáros láthatólag a kezük alatt lévő könyvanyag possessor-bejegyzéseire, bibliothecarius elődeik állománybavételi jegyzeteire támaszkodott. Így a könyvtár történetének első kutatóiként is értékelhetjük őket, noha listájuk összeállításában korántsem a történeti pontosság igénye vezette őket elsősorban. Monai

gyakran téves dátumjelzéseinek oka részben a forrásul szolgáló könyvbejegyzések hiányos volta, részben azonban a pontos adatok nagyvonalú kezelése - számára az adományozó nevének megörökítése volt elsődleges fontosságú.

A könyvtár gyarapítói a XVII. század második felében

A két album bejegyzéseiből megismerhető adományozói kör nagyjából ugyanolyan összetételű, mint amelyet az első állományjegyzék elemzésekor fölváztunk. Legnépesebb a kollégium diákjainak csoportja, akik ősi szokást követve tanulmányaik végétével egy-két könyv ajándékozásával hálálták meg az alma mater gondoskodását, s szereztek egyúttal maguknak jó emlékeztet. Természetesen kisebb az iskolát könyvadománnyal is pártoló egykori tanárok száma, tékaik azonban mind a korszerűség, mind az oktatásban való hasznosíthatás szempontjából kiemelkedő jelentőségűek. Végül a kolozsvári - műveltségéről, könyvszeretéről méltán híres - patrícus réteg református vallású tagjait is szép számban találjuk az adományozók között.

Az adományozók körének részletesebb bemutatását a professzorokon kezdve elsőnek az iskolát kollégiumi rangra emelő, páratlan hatású és tekintélyű tudós és nevelő, Apáczai Csere János könyvtárára fordítjuk figyelmünket. E bizonyára jelentős és korszerűségében párját ritkító bibliotéka sajnos nem került egészében az iskola tulajdonába, szétszóródott kötetei közül - Herepei János és mások kutatásai nyomán - ma kb. 30 darab ismeretes. Közvetlenül Apáczai halála után, özvegye ajándékaképpen került a kollégium könyvtárába a Galenus munkáit tartalmazó ívrét kötet. Ugyancsak ekkoriban jutott a könyvtár a Franciscus Junius műveit tartalmazó colligatum birtokába, amit azonban Apáczai nem Enyedi Jánostól szerzett annak idején, mint Herepei feltételezi, hanem ezt is, akárcsak tékájának néhány más kötetét, ifj. Geleji Katona István hagyatékából vásárolta. Apáczai könyveinek egy részét, mégpedig a korszerű, a természettudományokra is kitekintő oktatásban nélkülözhetetlen kézikönyveket tanártársa, Porcsalmi András szerezte meg, s ennek alapján joggal feltételezhetjük, hogy a fiatalon elhunyt tudós az oktatás tartalmát megújító kezdeményezései nem szálltak vele együtt sírba.

Porcsalmi 1642-1667 között tanított a kolozsvári református iskolában, s bár külföldi egyetemen nem járt, kiváló tanárnak bizonyult. Hiányos képzettségét irodalmi tájékozottsággal, könyvtárának folyamatos bővítésével igyekezett pótolni, jeles tékájának nagyrésztét pedig kedves kollégiumára hagyta. Adományából Szathmári listája öt, Monaié egy kötetet említ, ámde az átadott könyvek jóval nagyobb számára utal az a tény, hogy Herepei, Jakó meg magunk kutatásai nyomán összesen 19, nevével jelzett kötet vált ismeretessé. Porcsalmi könyvtárának némely tankönyvül is jól hasznosítható darabját még tanári működésének idején a kollégiumnak adományozta, nagyobb része pedig végrendelete nyomán került az iskola tulajdonába. Könyvei közül mai ismereteink szerint a következők maradtak fenn:

ALCMARIANUS, Adrianus Metus: *Arithmeticae libri duo*. Lugduni, 1640. - *Geometricae practicae part. 6*. Franekerae, 1640. - *Primum mobile ...* Amstelodami, 1633. - „Andr(eae) P. Portsalmi post mortem Joh(annis) Apaczii.” „Coll(egii) Orth(odoxi) Claud(iopolitani) ex lega(ti)one B(eatae) m(emoriae) Cl(arissimi) D(omini) Portshalmi.” (Y 117, Akadémiai Kvt. R 86326-28)

APÁCZAI Csere, Johannes: *Disputatio theologica continens introductionem ad philologiam sacram*. Ultrajecti, 1650. - „Johannis Apacii.” „Post mortem ejus Andreae Portsalmi.” „Coll(egii) Ref(or)mati Claud(iopolitani).” (Akadémiai Kvt. R RMK 384)

CALEPINUS, Ambrosius: Dictionarium IX lingvarum. Lugduni, s. a. - „Johannis Tsere Apatzai. Lejdae 1651 Maji 24. Constat tal. imp. 2 stif 20.” „Andr(eae) P. Portsal(mi) Rectoris Ministr(i) R(eformati) Claudiop(olitani).” „Coll(egii) Ref(o)r(mati) Claud(iopolitani).” (D 134, Akadémiai Kvt. R 81178)

CHYTRAEUS, David: Historia augustanae confessionis. Francofurti, 1578. - „samuelis Giasti(?)” „Andr(eae) Portsalmi.” „In usum Collegij Orth(odoxi) Claud(iaci) moribundus legavit A(nno) 1681.” Super ex libris: A: B: P. 1579. (R 64, Akadémiai Kvt. R 84283)

CORPUS IURIS civilis. Tomus I-II. (Dionysius Gothofredus ed.) [Lugduni(?)] 1598. - „Noster amor leges, Leges ante omnia, Leges. In gratiam ornatiss(imi) et doctiss(imi) viri iuvenis D(omi)ni Casparis Boithi Pannonij, amici cariss(imi) scribebam Georg. Remus K. Reip. Norimb. a Consil. 5 KL Arp. 1617 Norimbergae.” „Andreae Porcsalmi lectoris Schol(ae) Orthod(oxae) Claudiopolit(anae) 1660.” „Colleg(ii) Claud(iaci) ex testamen(to) Claris(simi) D(omini) Porcsalmi.” (II 443 Akadémiai Kvt. R 115988)

DIOSCORIDES, Anazarbeus Pedanius: De medicinali materia liber primus. Francofurti-Marpurgi, 1543. - „Ex libris Nicolai Varsoczi Albae Juliae Anno D(omi)ni 1632 mense Augusto.” latin vers, utána: „Scribebat in aedibus paternis Nicolaus Varsoczi ... Principis Tran(sylva)niae ... cancellariae scriba ac juratus notarius. In Varsocz Anno D(omi)ni 1642 die 7 Junii mpria.” „Andreae Portshalmi lectoris Scholae Orth(odoxae) Claudiopol(itanae) 1658.” (F 50, Akadémiai Kvt. R 82010)

FONSECA, Petrus: Commentariorum ... in libros Metaphysicorum Aristotelis ... tomi quatuor. Coloniae, 1613. - „Comparatus flor. 2 Anno 1631 6 Novemb(ris) possessor Franciscus A. Rivulinus.” „Ex libris Valent(ini) P. Enyedi.” „post Andr(eae) Portsalmi 1660.” „Oportet eum bene vivere qui vult beate vivere. Andreas P. Portsalmi.” „Collegij Claud(iopolitani) 1681.— Super ex libris: M: P: K. 1619. (VIII 208, Akadémiai Kvt. R 81823)

GORLAEUS, David: Exercitationes philosophicae. S. l. 1620. - „Joh(annis) Bakator.” „Francisci Bihari.” (mindkettő kihúzza) „Andr(eae) Porcsalmi.” „Clarissim(us) Porcsalmi Test(amento) legavit Coll(egio) Orth(odoxo) Claud(iopolitano) A(nno) 1681.” (Akadémiai Kvt. R 135776)

GRYNAEUS, Iohannes: Disputationes theologicae. Pars prima (-tertia). Genevae, 1584-1590. - „Emptus Debreczjn A(nno) 16. fl. 3 d. 35 Stephanus ...” (kivágva) „Oportet eum bene vivere qui vult beate vivere. Andreas P. Porcsalmi.” „Est Colle(gii) Claudiacae(!).” (Akadémiai Kvt. R RMK 569)

KEPLER, Johannes: Harmonices mundi libri V. Lincii, 1619. - „Ex libris Blasii Kamuthj.” „Joh(annis) Chierj Apacii.” „Andr(eae) Portsalmi 1660.” (Y 18, Akadémiai Kvt. R 86045)

NEUFVILLE, Gerhardus: Synopsis universae philosophiae naturalis. Bremae, 1613. - „Ex libris Michaelis He: Gon: den. 71.” „Flo. 1 Emtus est hic liber. Est possessor hujus libri Andreas Homorodi mpr.” „Andr(eas) Portsalmi.” „Coll(egii) Ref(ormati) Claud(iaci).” (E 132, Akadémiai Kvt. R 81513)

POLANUS, Amandus: Collegium anti-Bellarminianum. Basileae, 1613. - LAMPADIUS, Johannes: Decas prima disputationum de conciliis. Bremae, 1613. - „Spem fide et bonam conscientia(m) retinet Matthias B Apainus Anno 1629 6 Augusti.” „Sanctimonia piorum Trium(phas). Est Steph(ani) Past(oris) Thotfal(usi).” „Veri possessoris Steph(ani) P. Portsalmj Anno D(omini) 1682. Ab obitu R(everen)di Parentis.” (Q 232, Akadémiai Kvt. R 84138-39)

POLYANDER, Johannes: Prima concertatio anti-sociniana ... Amstelodami, 1640. - KESLERUS, Andreas: Logicae photiniana examen. Witebergae, 1642. - „Andr(eas) P. Portsalmi. 1668.” „Coll(egii) Ref(o)r(mati) Claud(iopolitani)” (P 235, Akadémiai Kvt. R 83678-79)

STOEFLERUS, Ioannes: In Procli Diadochi ... Sphaeram mundi ... commentarius. Tubingae, 1534. - Elucidatio fabricae ususque astrolabii. Oppenheim, 1513. - APIANUS, Petrus: Folia populi. Ingolstadii, 1533. - „Sum Andreae Remplerj.” „Anno 1663 die 20 Martij Aiandekozta Zambo Istuan Baniai Andras uramnak mostani Valkai Predicatornak mit(!) kedues sogoranak mpr.” „Mihi Andr(eae) Portsalmi dono dedit hunc librum Andr(eas) Telki-Banyai pastor Valkensis dum ordinatur ad minist(erium) sacrum.” (Y 19, Akadémiai Kvt. R 86057-60)

THOMAS Aquinatus: Ad Hannibaldum super quatuor libros sententiarum. Romae, 1560. - CYLLENIUS, Raphael: Orationes tres. Venetiis, 1565. - „Sum Petri Mathaej et fratrum christianorum. In Jenke(?) 28 aprilis 1612.” „Johannes ... Falvj.” „Ex libris ... Byro de G... Emptus Anno...” „Dono de(dit) ... Porcsalmi An(drás) A. 16.” „In usum Coll(egii) Orth(odoxi) Claud(iopolitani) legavit Clar(issimus) ac Doct(issimus) D(ominus) Andr(eas) Porcsalmi A(nno) 1681.” (O 76, Akadémiai Kvt. R 83043-44)

TOSSANUS, Paulus: Index in sacra Biblia locupletissimus. Hanoviae, 1624. - „Clarissimus ac Doct(issimus) vir Andr(eas) Portshalmi moribundus legavit Colleg(io) Reform(ato) Claud(iopolitano) A(nno) 1681.” (K 25 Akadémiai Kvt. R 81927)

VOETIUS, Gisbertus: Selectarum disputationum theologicarum pars prima. Ultrajecti, 1648. - „Humanissimo ac doctissimo viro D(omino) Andreae Porcsalmi Scholae Claudiopolitanae orthodoxae moderatori dignissimo olim preceptor tanquam patri mittit Lugduno Batavorum Claudiopolim (Stephanus Cs)engeri 1653 12 decembr(is).” „Oportet eum bene v(ivere) hic, qui vult beate vivere alibi. Andr(eas) P. Portsalmi.” „Successit Stephanus S. Pataki.” „Coll(egii) Ref(o)r(mati) Claud(iaci).” (Akadémiai Kvt. R RMK 565)

VOETIUS, Gisbertus: Selectarum disputationum theologicarum pars secunda. Ultrajecti, 1655. - „... Anno 1655 12 Apr. Stephanus Tsengeri mpr.” „Anno 1658 Stephanus Tsemgeri aulicus concionator Illustr(issimi) Principis D. D. Acatii Barcsai dono dedit Andreae Porcsalmi.” „Oportet eum bene vivere qui vult beate vivere Andr(eae) P. Portsalmi.” „Colleg(ii) Ref(o)r(mati) Claud(iopolitani).” (Akadémiai Kvt. R RMK 577)

ZABARELLA, Jacobus: Opera omnia. Lugduni, 1682. - „Michael P. Bakai.” „Ex libris Michaelis B. Kettske(méti).” „Ex libris Stephani Capi.” „Ex libris Valentini Enyedi.” „In usum Collegii Reformat(i) Claudiopolit(ani) conferat Andreas Portsalmi in eodem Collegio philos(ophiae) Lector.” „Colegii Orthod(oxi) Claudiaci.” (M 27, Akadémiai Kvt. R 82603-07)

Egyik könyvét fia, Porcsalmi István örökölte, aki 1687 után fejezte be tanulmányait a kollégiumban, s bizonyára ez alkalomból adta a könyvtárnak a szóbanforgó kötetet. Porcsalmi András tékájából származik az a disputáció-gyűjtemény is, amelyet tanítványától, Csengeri Istvántól kapott ajándékba 1653-ban, majd halála után Pataki István radnóti, majd kolozsi pap (? - 1710) tulajdonába került.

A kolozsvári reformata schola Apáczai teremtette főiskolai rangját megerősítő akadémia professzorok, Tolnai István és Pataki István könyvtárai alig gazdagították a kollégium gyűjteményét. Tolnai tékájának 84 kötetét az udvarhelyi református kollégium vásárolta meg, a kolozsvári tanintézet csupán egy könyvét őrzi, amely egyik utóda, Szathmárnémeti Sámuel könyvgyűjteményébe került. Szathmárnémeti és tanártársa, Csepregi Turkovics Mihály tékái már a XVIII. század elején gyarapították az iskola könyvesházát.

A könyvadományozó diákok népes csoportjára térve megpróbáljuk - adataink engedte részletességgel - rekonstruálni a két jegyzékben felsorolt személyek életútját. Karácsonyfalvi Zakariással kezdjük a sort, aki még Apáczai Kolozsvárra jövetele előtt kezdte meg itt tanulmányait, 1657-ben az etymologica, 1658. május 20-tól a poetica classist tanította. Közben maga is hallgatta a lelkes ifjú professzor előadásait, akinek halálára emlékverset is szerzett (1660 január). Életútjának további állomásai egyelőre ismeretlenek. Adományozásának időpontját Monai 1700-ra tette, mivel a keltezetlen könyvbejegyzés alapján csak abban volt bizonyos, hogy az ajándékozás a XVII. században történt.

Szentgyörgyi Tamás 1660 januárjában került a kolozsvári kollégiumba, és itt érte két évvel később a korai halál. A két jegyzék tanúsága szerint négy könyvet hagyott kedves iskolájára, közülük Monai listájában feltüntetett két kötete ma is megvan. Egy tankönyve, diáknemzedékek kezén forogva Kurtány Józsefhez, a kollégium 1692-1696 közötti könyvtárához került.

Diószegi István 1668 előtt írta alá a kollégium törvényeit; könyvadományozására 1669 körül kerülhetett sor, amikor az iskolából távozva a dési rektori állásra ment. Debreceni István szintén kibúcsúzásakor, 1676 táján hagyta egyik könyvét az iskolára. 1679-ben Magyar-rékenben, 1684-1685-ben Koronkán volt lelkész.

Szathmári Pap János a kiválóan képzett, de később a Misztótfalusival való ellenséges viszonya miatt kétes hírnevet szerzett kolozsvári lelképásztor itt fejezte be hazai tanulmányait, 1676-ban a kollégium publicus diákja volt. Külföldi tanulmányútjáról küldte haza 1682-ben descartes-i fogantatású filozófiai munkáját „a köteles hála jeleként.”

1680 után hunyt el az a Zoványi Péter, aki négy-öt évvel korábban írta alá a kollégium törvényeit, 1680 táján pedig a Teleki-alumniumot élvezte. Emlékét két adománykötete őrzi, az egyik címét Szathmári jegyezte fel, a másikat könyvbejegyzés alapján azonosíthattuk.

1690 táján hagyta egy-egy könyvét az iskolára Szathmári Mihály és Dálnoki Ferenc. Szathmári 1684 körül subscribált, Dálnoki kb. egy évvel később. A diáknévsor csupán az előbbi életútjának egyik állomását örököltte meg: „Pastor factus Ajtoni.”

Károlyi Mihály adományozásának időpontját Monai 1691-re tette, s ez egybevág a diáknévsor adatával, ahol Károlyi neve 1688 körül szerepel. Az utána olvasható megjegyzés: „diem obiit” korai elhunytára utal. Könyvjegyzékeink tanúsága szerint négy kötettel gazdagította az iskola könyvesházát, két, ott nem említett kötete ma is megvan.

Debrecen főorvosa, Huszti Szabó István Kolozsvárott tanult, 1687 táján írta alá a kollégium törvényeit. Könyvadományozására valószínűleg 1692-ben, külföldi tanulmányútra indulásakor került sor.

Kövesdi János, az 1694 körül subscribált kolozsvári diák világi pályát választott, kancellista lett. Ajándékozásának időpontját Monai 1693-ra teszi, ezt azonban fennmaradt kötetének bejegyzése alapján 1696-ra helyesbíthetjük. Kevesebbet tudunk diáktársa, Fogarasi Gábor életútjáról, aki 1693 táján írta alá az iskola törvényeit, könyvét pedig búcsúzásakor, az 1690-es évek második felében hagyhatta a könyvtárra.

Jóval bővebben adatolható Kurtány József, a neves kolozsvári főbíró életútja. Műveltségének alapjait a kollégiumban szerezte, 1685 után subscribált, majd 1692-96 között a könyvtárőri tisztséget is viselte. Ebben a minőségében gazdagította két kötettel a kezelésére bízott gyűjteményt. Tanulmányai végeztével a városi polgárság sorába lépett, mint tekintélyes patrícius a város jegyzőjének tisztségét viselte 1705-től, majd polgártársai bizalma 1721-ben a főbírói székbe helyezte. A református egyházközség tanácsa 1705-től számlálta tagjai közé, három évvel később pedig számvevői megbízatást kapott az eklézsiától. 1724 körül hunyt el.

Bibliothecarius utóda, Zilahi Sebes András, a későbbi jeles marosvásárhelyi professzor, három kötettel szerepel a könyvtár adományozói között. Zilahi 1690 előtt kezdte kolozsvári tanulmányait, a könyvtárőri tisztséget 1696 márciusától 1698 júniusáig viselte. Ekkor távozott a kollégiumból, augusztusban már a franeckeri egyetem hallgatói között találjuk. Könyveit valószínűleg búcsúzásakor hagyta az iskolai tékának, egyik fennmaradt ajándékkötetének bejegyzése ugyanis a végzett diákok szokott formuláját ismétli.

Szintén több kötettel gazdagította a kollégium könyvesházát Almási József. 1696-ban már itt tanult, két évvel később pedig seniorrá választották. Életútjának további állomásait nem ismerjük. Könyvgyűjtő szenvedélyének köszönhető a legrégebb ismert román ábécéskönyv fennmaradása: az 1699 nyarán Gyulafehérvárott nyomtatott könyvecskét Almási megszerezte és a könyvtárnak adományozta. Jegyzékeinkben Almási három könyvvel szerepel, ezeken kívül még hat kötetét sikerült bejegyzés alapján azonosítani; kettő közülük későbbi tulajdonosok kezén átmenve a következő században került az iskola tulajdonába.

Rátkai Péterről, aki három kötetet hagyott emlékül a kollégiumnak, csak annyit tudunk, hogy 1699 körül subscriált. Diáktársa, Tholdi V. Miklós már ismertebb személy: 1702-ben a parvisták praeceptor volt, majd itthoni tanulmányai végeztével az odera-frankfurti egyetemre iratkozott be 1709 júniusában. Tholdi adományozása Monai szerint 1700-ban történt; ezt fennmaradt kötete csak részben erősíti meg, mivel az évszám utolsó két tagja kiszakadt. E könyvbe az állománybavevő bibliothecarius, Köröspataki Ferenc is beírta nevét, s az ő hivatali éveit (1698-1703) figyelembe véve az ajándékozást 1700-1703 közé tehetjük.

Ugyancsak könyvbejegyzés alapján helyesbíthetjük Monainak a Viski Márton senior adományozását megőrkítő feljegyzését. A kollégiumnak ugyanis egy emberöltő alatt két azonos nevű seniora volt: az első 1699-ben, a második 1731-32-ben viselte e tisztséget. Monai a fennmaradt kötet bejegyzéseit nem vizsgálta meg alaposan, s az adományozást az első Viski számlájára írta, holott e könyvet az 1721-ben subscriált, rektor korában fiatalon elhunyt Viski Cseh Márton hagyta végrendeletileg a kollégiumra.

Némelyik könyvadományozó diák esetében, mivel kötete nem maradt fenn, csupán jegyzékeink adataira vagyunk utalva. Gyalai K. András és Nagyodi Sámuel a Monai-jegyzékben egy-egy könyvvel szerepel, mégpedig az 1700-as évnél. Monai dátumát mindkét diák életrajzi adatai valószínűsítik: Gyalai 1687 körül subscriált, tanulmányai végeztével a máramaros-szigeti iskola tanítója lett. Három könyvben szerepel a neve, de ezek későbbi tulajdonosok kezéből a XVIII. században kerültek az iskolai tékába. Nagyodi néhány évvel később került a kollégiumba, 1700-ban a seniori tisztséget töltötte be. Hasonlóképpen 1700-ra teszi Monai Bacsoni Incze Máté könyvadományozását, a Szathmári-jegyzék névsora viszont inkább az 1717-1720-as éveket valószínűsíti, amikor Bacsoni már teológiát adott elő egykori iskolájában.

A Monai-albumban nem szereplő adományozók esetében életrajzi adataik valószínűsítik a századforduló körüli ajándékozást. Bodoki D. István 1694 körül lépett a felső osztályosok sorába, 1702-ben contrascriba volt, majd külföldi akadémiákon is megfordult. 1712-ben a zilahi egyházközség lelkésze volt. Valamivel fiatalabb diáktársa, Daróczi K. András 1697 körül subscriált, 1702-ben a rudimenta osztályt tanította. Mindketten egy-egy könyvvel bővítették iskolájuk gyűjteményét.

A kollégium nemesi vagy főúri származású, tógaviselésre nem kötelezett úgynevezett publicus diákjai is hódoltak a könyvadományozás szép szokásának, de korántsem arányszámuk és anyagi lehetőségeik szintjén: korszakunkban csupán négyről van tudomásunk. Időrendben az első Bánffy Mihály, akiről már említést tettünk; ajándékozásának időpontját Monai 1680-ra

tette, ezt egyik fennmaradt kötetének bejegyzései megerősítik. Mihály neve az ismeretes Bánffy-családfákon nem szerepel.

Kabos Pál 1699-ben összesen nyolc kötetel gyarapította az iskola könyvtárát. Apja, Kabos Gábor az Apafi-kor végén politikai szerepet is játszó középnemes, az unitárius egyház jeles patrónusa. Nem tudjuk, hogy az unitárius nemesifjú diákja volt-e a kolozsvári református kollégiumnak, könyvadományozására mindenesetre ez a legvalószínűbb magyarázat. Említésre érdemes, hogy ajándékkötetei közül hat darab az 1689-ben elhunyt Szentiványi Márkos Dániel unitárius püspök tékájából származik. Négy közülük az adományjegyzékekben is szerepel, de a másik kettő is Márkos hagyatékából került Kabos tulajdonába s onnan ugyanezen úton a kollégium birtokába. Kabos Pál tanulmányai végeztével a birtokos nemesek szokott életformáját élte, 1702-ben gyulatelki birtokosként említik. 1723 után hunyt el:

BIBLIA utriusque testamenti. (Parisiis), 1557. - „Danielis Szent Iuani.” „Ex oblatione gratiosa Generosi D(omi)ni Pauli Kabos obtinet Coll(egium) Claud(iacum) Anno D(omini) 1699 28 Martii.” (K 7, Akadémiai Kvt. R 81835.)

BIBLIA: Novum Testamentum ... ex versione Erasmi. Glossa ... M. Flacii Illyrici. Basileae, 1570. - „Paulus Franck Strauburgensis.” „Annus 1648 4 mart(ii) hunc librum mihi dono dedit Illustr(issimus) D(ominus) Comes Uldaricus a Kollonits. Johannes Lupinus Frankebau(?)” „Danielis Szent Ivani.” „Ex oblatione gratuita Generosi D(omi)ni Pauli Kabos obtinet Collegium Claud(iopolitanum) Ref(ormatum) Anno 1699 28 martii.” (K 29, Akadémiai Kvt. R 82240)

CAMDENUS, Guilielmus: Britannia. Londini, 1594. - „Fr. Rous.” „Danielis Márkos Transylvano-Hungari. Const(at) solid. 4 Londini 1666 28 Febr(uarii).” „Colleg(ii) Claud(iaci) Refor(mati).” (C 116, Akadémiai Kvt. R 80853)

GYRALDUS, Lilius Gregorius: Syntagma historiae deorum. (címlap hiányzik) (Basileae, 1548.) - HYGINUS, Iulius C. Augustus libertus: Fabularum liber. Uo. 1549. - „Ill(ustrissim)o D(omi)no Sigismundo Rákóczi ...” (elmosódott) „Nagy Gabor Ur(am) D(omi)no Sigismundo Rakoczi donat Principis.” „D(omi)nus Sigismundus Thott donauit.” „Lofasz az Segib(e).” „Danielis M. Szent Iváni. Emptus a D(omino) Samuele Jaraj 1673.” „Kabos Pal ff.” „Gemerosus ac vere nobilis vir D(omi)nus Johannes Kabos dono dedit Illustri Collegio Claudiopolitano A(nn)o 1698.” (XI 11, Akadémiai Kvt. R 81978)

HUNNIUS, Aegidius: Pars aestiva epistolarum dominicalium. Witebergae, 1595. - „... Johannis Jaraj ab ipso ... datus 1605.” „Matthaj L. Dersini Anno D(omi)ni 1651 mpria.” „Generosus D(omi)nus Paulus Kabos offert Coll(egio) Claud(iopolitano) Ref(ormato)” (Akadémiai Kvt. R 82728)

MAY, Thomas: Historiae parlamenti Angliae breviarium. Londini, s. a. - „May yo 24th 1650 ff.” „David Comeline liber eius de mr Thomas Caren.” „Danielis Markos Transylvanis 1666 Londinj.” „Kabos Pál ff.” „Colleg(ii) Claud(iaci) Refor(mati).” (V 345. Akadémiai Kvt. R 114386)

PERSIUS Flaccus, Aulus: Satirarum liber. Londini, 1647. - „Adami Francj Liber.” „Ex donatione Adami Francj liber est Johannis Nadanyi.” „Kabos Pál ff.” „Colleg(ii) Claud(iopolitani) Refor(mati).” (B 86, Akadémiai Kvt. R 80434)

SOCINUS, Faustus: Conciones Christi ... explicatio. Racoviae, 1618. - Commentarius in epistolam Johannis apostoli primam. Racoviae, 1614. - „Christ. Py(?) Mag(istris)” „Danielis Sz(ent) Iuani Const(at) fl. 1 d 30.” „Generosus D(omi)nus Paulus Kabos offert Coll(egio) Claud(iopolitano) Ref(ormato).” (Q 214, Akadémiai Kvt. R 84121-22.)

Rhédei Mihály két testvérével, Sándorral és Ferencsel együtt tanult a kollégiumban, 1702-ben mindhárman emlékverset írtak Misztótfalusi Kis Miklós halotti kártájára. Mihály 1716-ban hunyt el magtalanul. Könyvadományozásának időpontját Monai 1700-ra teszi, a fennmaradt kötet bejegyzése viszont pontos dátumot örökített meg: 1702.

Rhédeihez hasonlóan Sárpataki Márton is egy kötettel járult hozzá a könyvtár gyarapításához. Mivel ajándékkötete nem maradt fenn, csupán feltételezzük, hogy az adományozó a neves erdélyi ítélőmester fiával, ifj. Sárpataki Mártonnal azonos, aki a kolozsvári kollégiumban tanult, majd Apor István hatására az 1690-es években katolizált és közéleti pályája a következő században a küüllői főispánságig ívelt.

A kolozsvári református polgárság a saját városi iskolájából kollégiummá fejlődött, immár fejedelmi és főúri támogatást élvező, akadémia professzorokat tartó tanintézetet továbbra is a magáénak érezte, s ennek bizonyosságául egyebek mellett könyvadományait is számon tarthatjuk. E körből elsőnek Váradi Miklós alakjára irányítjuk figyelmünket, akinek egyik ajándékkönyvéről már szó esett. A református orthodoxiát erőszakos eszközökkel is védelmező, „politicus püspöknek” gúnyolt főgondnok, különben átlagon felüli műveltségű, világlátott kereskedőember féltő szeretettel pártolta a kollégiumot, s az iskola előmenetele érdekében tisztelettel fogadta a hajlíthatatlan puritánus professzort, Apáczaít is. Gondoskodásának egyik jele a már említett fizikai földrajzi mű, amelyet 1658-ban ifj. Geleji Katona István könyvtárából szerzett meg a kollégiumi oktatás korszerűsítése végett, s az a két könyv is, amelyet hagyatékából örökölt az iskola könyvtára. Ezek egyike, Erasmus aforizma-gyűjteményének 1525-ös kiadása előbb a diákközösség (coetus) használatába került, majd valamikor a század végén sorolták be a nagykönyvtár állományába.

Szenczi Kertész Ábrahám, a neves váradi nyomdász csupán átmenetileg tartózkodott Kolozsváron: 1660 őszén, Várad eleste után menekítette műhelyét a kincses városba, 1662 decemberében pedig Szebenbe költözött. Alig kétesztendő itt tartózkodása során bekapcsolódott a református egyházközség életébe, 1661. február 19-én harangoztató gazdának választották. A református schola könyvesházát egy kétkötetes kommentált bibliakiadással gyarapította, amelyet a Váradi Biblia sajtó alá rendezésekor használhatott, a nyomtatás Kolozsvárott történt befejezése (1661) után viszont már nem volt reá szüksége. A fennmaradt mű bejegyzése sajnos töredékes, így az adományozás időpontját nem ismerjük; a Monaitól megadott 1660-as dátumot a fentiek alapján inkább 1661-re módosítanánk.

Istvándi Bálint tekintélyes kereskedő, akárcsak idősebb kortársa, Váradi Miklós, a kolozsvári reformátusság vezető személyiségei közé tartozott. Az egyházközség dézsmajövedelmeit kezelő quártás volt 1655-1656 között, majd a gondnoki tisztséget viselte 1664-től. A kolozsvári polgárelit körében szokásos könyvgyűjtés tőle sem volt idegen, tékájának két kötete került a kollégiumba. Párizsi kiadású Vulgatáját még életében az iskolának adományozta, Csernátóni Páltól vásárolt Althusius-kötete viszont halála (1670) után juthatott a könyvtárba.

Berki István kevésbé ismert alakja a kincses város református társadalmának. Sejthetően a tekintélyesebb polgárok közé tartozott, ezért küldhette 1679-ben követként az eklézsia a fejedelemhez a Ghillányi-hagyaték ügyében. Társadalmi rangját templomi ülőszéke is jelzi, szokott helye ugyanis nem a szószékkel szemben lévő, legelőkelőbbnek számító stallumokban, hanem a szentély északi során álló karospadokban volt. Egy 1661-ben szerzett és húsz év múlva a kollégiumnak adományozott szentencia-gyűjtemény őrzi az emlékét.

Kortársa, Enyedi Molnár János 1685-ben Kolozsvár várnagya volt, négy évvel később a református egyházközség számvevőjének választották meg. Könyvjegyzékeink tanúsága szerint két könyvvel gazdagította a kollégium tékáját. Egyik fennmaradt közülük, s bejegyzése alapján helyesbíthetjük a Monaitól adott évszámot: 1685.

Budai Mihály életútja már bővebben adathozható: 1668-1675 és 1677-1681 között a város főbírája, vagyis a végvári állapotnak megfelelően főhadnagya volt, a református eklézsiában pedig 1664-től évtizedekig viselte az egyik gondnoki tisztséget. 1678-79-ben „első kurátor”-ként emlegetik a források. Egy évtizeddel később, 1689 júliusában számvevőnek választotta az egyházközség, betegsége miatt azonban novemberben már le kellett mondania. Művelődési igényeit az a hét kötet jelzi, amely tékájából került a kollégium tulajdonába. Ezek egyikét, Nógrádi Mátyás Idvösség kapuja (Kolozsvár, 1672) című munkáját megjelenése után egy évvel szerezte, fekete bőrkötésére super ex librist nyomtatott: B. M. 1673. Maga adományozta az iskolának 1688-ban. Másik fennmaradt könyvének, a Myrsilius Lesbius és mások rövid munkáit tartalmazó gyűjteménynek már az adományozáskor (1686) is hiányozhatott a címlapja, ezzel magyarázható a Szathmári bizonytalan címleírása.

Laki Péter református polgárember a kolozsmonostori hiteleshely egyik requisitora, korabeli szóhasználattal „káptalanja” volt az 1690-es évektől kezdve. Közéleti funkciója mellett egyházközsége számára gyakran teljesített alkalmi megbízásokat: 1695-ben és 1699-ben a leltározó bizottság munkájában vett részt, 1697 és 1702 között pedig több ízben is képviselte közössége érdekeit az unitáriusokkal folytatott tárgyalásokon. 1703. október 30-án hunyt el. Jegyzékeink szerint két könyvvel gazdagította az iskolai tékát; az egyik közülük nürnbergi ősnymtatvány, a másik egy 1504-es velencei kiadású műveket tartalmazó colligatum. Bibliofilájának jellege és adományozói gesztusa egyaránt arra vall, hogy levéltári munkája mind a régiségek megbecsülésére, mind azok közgyűjteményben való őrzésének fontosságára megtanította. A Monai megállapította dátumot mindkét fennmaradt kötetének bejegyzése megerősíti. Ugyanezen az alapon viszont Szathmári adatát helyesbíteniünk kell: ő ugyanis az adományozást ifj. Laki Péternek tulajdonítja, aki 1707 körül lépett a tógátus diákok sorába, 1716-ban a kollégium assessora volt, két évvel később pedig Désre ment tanítónak.

Ugyancsak a Lakiaktól került a könyvtárba Enyedi János Mennyei szó című prédikációskötete. Herepei János szerint e könyvecskét az ifjabb Laki birtokolta, és ő írta a hátsó őrlapon olvasható virágének-töredékeket is. Alapos írás-összehasonlítás nyomán azonban bizonyossá vált, hogy a possessor-bejegyzés („Laki Petere”) és a verstöredékek nem azonos kéztől származnak. Ez utóbbiak írásképe határozottan a XVII. század második felére utal. A tulajdonos névírása viszont feltűnően hasonlít az idősebb Laki kézírásához, nincs tehát kizárva, hogy e kötet is az ő adományaképpen került az iskola könyvgyűjteményébe.

A Kurtány-féle könyvjegyzékben is szerepel egy id. Laki Pétertől ajándékozott mű, Nagyari József Epithalamium című, ma már ismeretlen munkája, amelyet Köröspataki Ferenc könyvtárőr vett állományba 1698-1700 között.

A listákban nem szereplő könyvadományozók

A könyvtár XVII. századi fejlődéstörténete - mint már jeleztük - csupán a könyvjegyzékekre támaszkodva nem tárható fel, mivel az eddigi kutatások nyomán több olyan e századra tehető, esetenként jelentős mennyiségű könyvadomány vált ismeretessé, amelyek nyomát jegyzékeinkben hiába keressük. Mivel e kötetekben sem az utolsó tulajdonos, sem az állományba-vevő könyvtáros nem rögzítette az ajándékozást vagy a hagyományozást, érthető, hogy az adományokat évtizedekkel később számbavevő Szathmári és Monai figyelme egyaránt elsiklott fölöttük.

Számbelileg a legjelentősebb Jenei G. István kolozsvári lelkipásztor adománya, amelyből ma is 48 kötetet őriz a kollégium könyvtára, egy pedig cserepéldányként a zilahi református kollégiumba került. Tékája, mely 1661 szeptemberében bekövetkezett halála után juthatott a kollégium tulajdonába, ennél bizonyára jóval több kötetből állt.

Jenei hazai tanulmányait a váradi kollégiumban folytatta, 1626 nyarán tartott disputációjának szövege, Kismarjai Pál váradi rektor elnöklete alatt tartott más vitatkozásokkal együtt egy kéziratos könyvecskében maradt fenn. 1631-1633 között holland egyetemeken tanult, hazatérve Telegden, majd Zilahon paposkodott. Innen hívta meg 1640-ben a kolozsvári egyházközség harmadik lelkésznek. Képzettsége meg a református orthodoxia és puritanizmus szélsőségeitől egyaránt óvakodó józansága révén közmegebecsülésnek örvendett; négy év múlva első pappá lépett elő, és a kolozs-kalotai egyházmegye esperesévé is megválasztották.

Könyvtárának alapjait még peregrinációja idején vetette meg, főként a legfrissebb szakirodalmat gyűjtötte. Hazatérte után is gyarapította gyűjteményét külföldi könyvújdonságokkal; elég, ha Schotanus prédikációit (1637) vagy Alting teológiai munkáját (1646) említjük. Kiemelkedő e tekintetben az angol forradalom eseményeit tárgyaló, rézmetszetekkel díszített műveket tartalmazó kolligátum (1647, 1649). Tékájának jellegzetessége a katolikus szerzők szokatlanul nagy száma. Jó bibliofil érzékkel mentette meg az elkallódástól azt a - ma már oktatástörténeti ritkaságnak számító - kéziratos könyvecskét, amely a váradi scholában 1626-ban tartott teológiai és logikai vitatkozások szövegét őrizte meg. E kötetke nem került tékájával együtt közvetlenül a kollégium tulajdonába, hanem - egyelőre tisztázatlan úton-módon - Pápai Páriz Ferenc birtokába jutott. Mai őrzési helyére a Pápai-hagyatékkal együtt kerülhetett.

Könyvtárának általunk ismert darabjai:

ALSTEDIUS, Johannes Henricus: Triumphus Bibliorum sacrorum seu Encyclopaedia biblica. Francofurti, 1625. - „Steph(anus) G. Jenej mpria.” Super ex libris: S. G. I. 1633. „Colleg(ii) Ref(o)r(mati) Claud(iopolitani)” (O 100, Akadémiai Kvt. R 83082)

ALTINGIUS, Henricus: Scriptorum theologicorum Heidelbergensium tomus I. Amstelodami, 1646. - „Steph(anus) G. Jenei.” „Colleg(ii) Ref(o)r(mati) Claud(iopolitani)” (P 112, Akadémiai Kvt. R 83467)

BAEZA, Didacus de: Commentaria moralia in evangelicam historiam. T(omus) tertius. Lutetiae, 1629. - Commentaria allegorica et moralia de Christo figurato in veteri T(estamento). Uo. 1632. - „Coll(egii) Refor(mati) Claud(iopolitani).” Super ex libris: S: G: I. 1633. (Q 10, Akadémiai Kvt. R 83766-67)

BELLARMINUS, Robertus: De gemitu Columbae ... Coloniae, 1626. - ERASMUS: Institutio principis christianae. Querela pacis. Lugduni Batavorum 1628. „Steph(anus) G. Jenei.” „Colleg(ii) Ref(o)r(mati) Claud(iopolitani)” (O 257, Akadémiai Kvt. R 83297-98)

BERCHORIUS, Petrus: Repertorium vulgo Dictionarium morale. Coloniae, 1631. - „Steph(ani) G. Jenej Pastoris Claudiopol(itani).” „Coll(egii) Refor(mati) Claud(iopolitani).” Super ex libris: S: G: I. 1633. (O 16, Akadémiai Kvt. R 82958)

BEZA, Theodorus: Quaestionum et responsionum christianorum libellus. s. l. 1587. - SZIKSZAI Hellopaeus, Valentinus: De sacramentis. [Genevae] 1585. - SZEGEDI, Stephanus: Assertio vera de trinitate. [Genevae] 1576. - „Deus providebit Joann(es) C. Gaboriani.” „Jehova illuminatio et protector vitae Stephani G Jenej. Emptus fl. 1 d. 15.” „Colleg(ii) Ref(o)r(mati) Claud(iopolitani)” (Akadémiai Kvt. R RMK 334)

BIBLIORUM codex sacer et authenticus ... in linguam latinam translatus. Francofurti, 1618. - „Clarissimo ac doctissimo viro D(omi)no Stephano Jenei mittit Johannes P. Csaholczi Franequera. Constat flo. Belgicis 4 et stif 5.” „S(tephani) G. Jenej mpria.” „Coll(egii) Ref(o)r(mati) Claud(iopolitani).” (Akadémiai Kvt.)

BOTSACCUS, Johannes: Promptuarium allegoriarum. Lubecae, 1629. - „Stephani G. Jenei mpria. Comp. fl. 3.” „Colleg(ii) Ref(o)r(mati) Claud(iopolitani)” (Q 242, Akadémiai Kvt. R 84181)

BREVIARIUM iuxta ritum sacri Ord. Praed. Romae, 1605. - Officia quorundam sanctorum, secundum instituta fratrum Praedicatorum. Hispali, 1616. - „Servio fr(atri) Cruckio(?) 1615.” „S(tephani) G. Jenei.” „Coll(egii) Claud(iopolitani).” (O 243, Akadémiai Kvt. R 83277-78)

BROCHMANNUS, Casparus Erasmus: Systema universae theologiae. Tom. I-II. Hafniae, 1633. - „Steph(anus) G. Jenej mpria.” Super ex libris: S. G. I. 1633. „Colleg(ii) Ref(o)r(mati) Claud(iopolitani)” (O 84, Akadémiai Kvt. R 83060)

BURGERSDICUS, Franciscus: Idea philosophiae naturalis. Lugduni Batavorum, 1627. - „Steph(anus) G. Jenei.” „Colleg(ii) Ref(o)r(mati) Claud(iopolitani)” (D 272, Akadémiai Kvt. R 81359)

CAMERO, Johannes: Myrothecium evangelium. Genevae, 1632. - „Timor Domini initium sapientiae. Stephan(us) G. Jenej mpria.” Super ex libris: S. G. I. 1633. „Colleg(ii) Ref(o)r(mati) Claud(iopolitani)” (M 36, Akadémiai Kvt. R 82635)

CHEMNICIUS, Martinus: Examini conciliis tridentini ... opus integrum. Francofurti, 1615. - „Colleg(ii) Ref(o)r(mati) Claud(iopolitani).” Super ex libris: S. G. I. 1633. (R 124, Akadémiai Kvt. R 84353)

CRAMERUS, Johannes: Enchiridion controversiarum ubiquitarianum. Basileae, 1613. „Steph(ani) G. Jenei.” „Coll(egii) R(eformati) Claud(iopolitani).” (P 166, Akadémiai Kvt. R 83554)

CROCIUS, Ludovicus: Tota theologia polemica Roberti Bellarmini abbreviata ... Bremae, 1632. - „Sola gratia justificat. Steph(anus) G. Jenei.” „Colleg(ii) Ref(o)r(mati) Claud(iopolitani)” (O 210, Akadémiai Kvt. R 83214)

CUNAEUS, Petrus: De republica Hebraeorum libri 3. Lugduni Batavorum, 1631. - „Clarissimo ac doctissimo viri D(omi)ni Stephani Jenei, Eccl(esi)ae Claudiopoltanae Orthodoxae Ministro fidelis. D(omi)no suo ac benevolo singulari hocce gratitudinis Suae symbolum mittit Johannes P. Csaholczi Franequera” „Accepi per Cl(arissimum) vir(em) D(ominum) Andream Almasi Claudiop(oli) 15. 8bris Anno 1641. Steph(anus) Jenej mpria” „Steph(anus) G. Jenei.” „Coll(egii) Claud(iaci)” „Samuelis Pataki A(nn)o 1761. Comp(aratis) den. 34 in Auctione publica.” „Colleg(ii) Ref(o)r(mati) Claud(iopolitani)” (B 208, Akadémiai Kvt. R 80604)

DIETERICUS, Cunradus: Analysis evangeliorum quae diebus festis apostolorum ... in ecclesia ... proponi solent. Lipsiae, 1629. - „Steph(ani) G. Jenei mpr.” „Coll(egii) Ref(o)r(mati) Claud(iopolitani).” Super ex libris: S. G. I. 1633. (M 37, Akadémiai Kvt. R 82636)

DIETERICUS, Cunradus: Institutiones catecheticae. Lipsiae, 1632. - „S(tephanus) G. Jenei mpria.” „Colleg(ii) Ref(o)r(mati) Claud(iopolitani)” (O 208, Akadémiai Kvt. R 83211)

ERASMUS, Desiderius: Lingva sive de lingvae usu et abusu liber unus. Lugduni Batavorum, 1624. - Uö.: Enchiridion militis christiani, ejusdemque Oratio de virtute amplectanda. Uo. 1624. - „Steph(ani) G. Jenei.” „Coll(egii) Claud(iopolitani) R(eformati).” (B 270, Akadémiai Kvt. R 80682-83)

FERNELIUS, Ioannes: Universa medicina. - Therapeutices universalis. - De abditis rerum causis libri duo. Genevae, 1627. - „Steph(ani) G. Jenei. Secure gaudet innocentis(?) plero(?) A(nno) 1638.” „Coll(egii) Ref(o)r(mati) Claud(iopolitani).” (IV 46, Akadémiai Kvt. R 115217-19)

GOCCLENIUS, Rodolphus: Miscellaneorum theologicorum et philosophicorum ... pars prima et secunda. Marburgi, 1609. - DIETERICUS, Cunradus: Institutiones rhetoricae. Jenae, 1621. - „Step(hani) G. Jenej.” „Coll(egii) Ref(o)r(mati) Claud(iopolitani).” Super ex libris: [S. G. I.] 1633. (L 93, Akadémiai Kvt. R 82562-63)

MARTINIUS, Matthias: De federis naturae ... tractatus. Bremae, 1618. - STRIGELIUS, Victorinus: Doctrina de sacramentis. Bremae, 1618. - MARTINIUS, Matthias: Libelli duo de Deo. Bremae, 1621. - „Steph(anus) G. Jenej.” Super ex libris: S. G. I. 1630. „Colleg(ii) Ref(o)r(mati) Claud(iopolitani)” (P 214, Akadémiai Kvt. R 83639-41)

MARTINIUS, Matthias: Theologia de unica domini nostri Jesu Christi persona ... contra blasphemias ... Balthasaris Mentzeri. Bremae, 1614. - „Steph(ani) G. Jenei.” „Colleg(ii) Ref(o)r(mati) Claud(iopolitani).” Super ex libris: S: G: I. (O 183, Akadémiai Kvt. R 83180)

MARTYR, Petrus Vermilius: Commentarii in librum Judicum. In duos libros Samuelis. In duos libros Regum posteriores. Tiguri, 1571, 1575. - „Andreae Kaposj.” „Steph(anus) G. Jenej mpria.” „Colleg(ii) Ref(o)r(mati) Claud(iopolitani)” (P 23, Akadémiai Kvt. R 83331-33)

MARTYR, Petrus: Loci communes. Heidelbergae, 1622. - „Sit gloria Jesu Stephani G. Jenei mpria.” Super ex libris: S. G. I. 1633. „Colleg(ii) Ref(o)r(mati) Claud(iopolitani)” (O 28, Akadémiai Kvt. R 82973)

MENCELLIUS, Joachimus: Thanatologia sive de morte tractatus theoreticus et practicus. Basileae, 1632. - BUCHOLZERUS, Abrahamus: Discursus methodicus de vita aeterna. Uo. 1632. - RIVETUS, Andreas: Praelectiones in cap. XX Exodi. Lugduni Batavorum, 1632. - „Steph(ani) G. Jenei mp. Sola Gratia justificamur.” „Coll(egii) Ref(o)r(mati) Claud(iopolitani).” Super ex libris: S: G: I. 1633. (P 43, Akadémiai Kvt. R 83371-73)

MORNAYUS, Philippus: Mysterium iniquitatis seu Historia papatus. Salmurii, 1611. - „Egberti f. a(nno) d(omini) 1611 Nov. 1.” „Egbertus Sebastiani f. A(nn)o 1629.” „Coll(egii) Ref(ormati) Claud(iopolitani).” Super ex libris: S: G: I. 1633. (Akadémiai Kvt. R 84231)

MYLIUS, Conradus Niddanus: Meletemata catechetica, sive in Catechismum Heidelbergensem homiliae. Hanoviae, 1618. - „Colleg(ii) Ref(o)r(mati) Claud(iopolitani).” Super ex libris: S: G: I. 1633. (M 101, Akadémiai Kvt. R 82726)

PEREIRUS, Benedictus: De magia ... Coloniae Agrippinae, 1598. - LAVATERUS, Ludovicus: De spectris, lemurbus ... Genevae, 1570. - DANAEUS, Lambertus: De veneficis ... [Genevae] 1574. - „Steph(ani) G. Jenej.” Super ex libris: S. G. I. 1633. „Colleg(ii) Ref(o)r(mati) Claud(iopolitani)” (D 226, Akadémiai Kvt. R 81299-301)

PERKINSIUS, Guilielmus: Opera omnia theologica. Tomus I. Genevae, 1624. - „Stepha(ni) G. Jenei.” „Colleg(ii) Ref(o)r(mati) Claud(iopolitani)” (O 10, Akadémiai Kvt. R 82956)

PISCATOR, Johannes: Commentarius in Genesin. Herbornae, 1611. - „Steph(ani) G. Jenej mpria.” Super ex libris: S. G. I. 1633. „Colleg(ii) Ref(o)r(mati) Claud(iopolitani)” (P 197, Akadémiai Kvt. R 83609)

PISCATOR, Johannes: Commentarius in librum Jobi. Herbornae, 1612. - Commentarius in librum Psalmorum. Herbornae, 1618. - Super ex libris: S. G. I. 1633. „Colleg(ii) Ref(o)r(mati) Claud(iopolitani)” (P 181, Akadémiai Kvt. R 83572-73)

PISCATOR, Johannes: Commentarius in proverbialia Salomonis, itemque in Canticum Canticorum. Herbornae, 1617. - In Ecclesiasten Salomonis commentarius. Herbornae, 1612. - In prophetam Esaiam commentarius. Herbornae, 1612. - Super ex libris: S. G. I. 1633. „Colleg(ii) Ref(o)r(mati) Claud(iopolitani)” (P 181, Akadémiai Kvt. R 83578-80)

PISCATOR, Johannes: Commentarius in libros duos Regum. Herbornae, 1611. - Commentariis in duos libros Chronicorum. Uo. 1616. - Uő.: Commentarius in tres libros sacros historicos. Uo. 1616. - „Coll(egii) Ref(o)r(mati) Claud(iopolitani).” Super ex libris: S. G. I. 1633. (P 197, Akadémiai Kvt. R 83617-19)

PISCATOR, Johannes: In prophetam Jeremiam et ejusdem lamentationes commentarius. Herbornae, 1614. - In prophetam Ezechielem commentarius. Uo. 1614. - Uő.: In prophetam Danielelem commentarius. Uo. 1614. - In duodecim prophetas ... minores ... commentarii. Uo. 1615. - „Coll(egii) Ref(o)r(mati) Claud(iopolitani).” Super ex libris: S. G. I. 1633. (P 181, Akadémiai Kvt. R 83574-77)

PITISCUS, Bartholomeus - SCULTETUS, Abrahamus: Meletemata psalmica sive idea concionum in psalmos Davidis. Francofurti, 1627. - „Stephani G. Jenej mpria. Surrexit gloriose Jesus.” „Coll(egii) Ref(o)r(mati) Claud(iopolitani).” Super ex libris: S. G. I. 1633. (M 77, Akadémiai Kvt. R 82683)

PLUTARCHUS: Vitae parallelae. Francofurti, 1606. - Super ex libris: S. F. 1628. „Secure gaudet innocens. S(tephanus) G. jenej mpr.” „Colleg(ii) Ref(o)r(mati) Claud(iopolitani)” (A 84, Akadémiai Kvt. R 80159)

POLANUS, Amandus: In Danielelem ... commentarius. Basileae, 1606. - Analysis libri Hoseae. Basileae, 1601. - Super ex libris: S. G. I. 1633. „Colleg(ii) Ref(o)r(mati) Claud(iopolitani)” (P 186, Akadémiai Kvt. R 83586-87)

REINECCIUS, Jacobus: Clavis sacrosanctae theologiae. Lubecae, 1617. - „Colleg(ii) Ref(o)r(mati) Claud(iopolitani).” Super ex libris: S. G. I. 1633. (O 53, Akadémiai Kvt. R 83007)

RIVETUS, Andreas: Isagoge ... ad Scripturam Sacram. Lugduni Batavorum, 1627. - „Steph(ani) G. Jenej.” „Colleg(ii) Ref(o)r(mati) Claud(iopolitani)” (ZilahiRefKollKvt 3036.)

SCHARPIUS, Iohannes: Symphonia prophetarum et apostolorum. Genevae, 1625. - FABRITIUS, Stephanus: Conciones sacrae in prophetam Hoseam. Bernae, 1623. - „Steph(ani) G. Jenei.” „Coll(egii) Ref(o)r(mati) Claud(iopolitani).” Super ex libris: S. G. I. 1631. (VIII 220, Akadémiai Kvt. R 81826-27)

SCHOTANUS, Meinardus: Conciones in epistolam primam Petri. Franekeræ, 1637. - Super ex libris: T. P. TH. 1639. „Steph(ani) G. Jenei.” „Colleg(ii) Ref(o)r(mati) Claud(iopolitani)” (M 91, Akadémiai Kvt. R 82721)

SCRIVERIUS, Petrus (ed.): Respublica romana. [Fenestella, Laetus, Lipsius, Alciatus stb. művei] Lugduni Batavorum, 1629. - „Georgii Bataj.” „Sam(uelis) Sz. Némethi Claud(iopoli).” „Coll(egii) Ref(ormati) Claud(iopolitani).” Super ex libris: S: G: I. 1633. (B 226, Akadémiai Kvt. R 80679)

SEIDELIUS, Bruno: Physica cum supplemento Rodolphi Goclenii. Francofurti, 1596. - GOCLINIUS, Rodolphus: Problemata rhetorica. Uo. 1696. - „Steph(ani) G. Jenei.” „Colleg(ii) R(e)f(ormati) Claud(iopolitani).” (X 239, Akadémiai Kvt. R 85854)

STELLA, Didacus: In ... evangelium secundum Lucam enarrationum tomus primus (-secundus). Antverpiae, 1612. - „Ex Bibliotheca Cl(arissimi) Viri Danielis Dammii proregentis Collegii Lugdunensis. Anno 1641. ult. Septembr(is) juxta novos fastos.” „Stephani G. Jenej mpria. Tall. 3 empt(us).” „Coll(egii) Ref(o)r(mati) Claud(iopolitani).” „1716 V. P. legit.” (P 40, Akadémiai Kvt. R 83359)

THOMAS Aquinatus: Summa totius theologiae. Coloniae, 1622. - „Coll(egii) Ref(o)r(mati) Claud(iopolitani).” Super ex libris: S: G: I. 1633. (O 2, Akadémiai Kvt. R 82946)

TOSSIGNANUS, Rodolphus Petrus: Dictionarium concionatorum pauperum. Friburgi Brisgoae, 1602. - „Secure guadet innocens. Steph(anus) G. Jenej mpr.” Super ex libris: S. G. I. 1631. „Colleg(ii) Ref(o)r(mati) Claud(iopolitani)” (M 102, Akadémiai Kvt. R 82727)

Tragicum theatrum, actorum et casuum tragicorum Londini publice celebratorum. Amstelodami, 1649. - Motuum Britannicorum verax Cushi ex ipsis Joabi et oculati testis prototypis totus translatus. Roterodami, 1647. - „Steph(ani) G. Jenei.” „Coll(egii) Ref(o)r(mati) Claud(iopolitani).” „Nem sok idő múlva / SÁRGÓL hűl dogalva / Lassan lassan a' Levél. - (XVII. sz.) (D 185, Akadémiai Kvt. R 81246-47)

TUNGERLARIUS, Johannes: Analysis ... epistolarum dominicalium. Wittebergae, 1616. - TARNOVIUS, Paulus: In ... Joelem commentarius. Rostochi, 1618. - „Hermannus Heidarsadt A(nn)o do(min)i 1622.” „Stephani G. Jenei.” Super ex libris: S. G. I. 1633. „Colleg(ii) Ref(o)r(mati) Claud(iopolitani)” (M 72, Akadémiai Kvt. R 82697-98)

Jelentős számú könyvet őriz a kollégium könyvtára Kovásznai Péter kolozsvári lelkész, erdélyi református püspök tékájából is. 23 fennmaradt példánya sejteti, hogy Kovásznai is könyvgyűjteményének túlnyomó részét, mely ennél jóval több kötetet számlálhatott, az öt befogadó város iskolájára hagyta. A presbiteriánus elvei mellett törhetlenül kitartó egyházi férfiú hazai tanulmányait Debrecenben és Sárospatakon folytatta, majd 1643-tól kezdve Leidenben és Franekerben tanult, sőt a puritanizmus hazájába, Angliába is ellátogatott 1645-ben. Hazatérve Főnyon és Ecseden volt prédikátor, 1655-ben a váradi eklézsia hívta meg papjának. Alig öt évre terjedő váradi lelkészsége során presbiteriánus felfogása miatt többször is büntetést szenvedett, elveit azonban nem adta fel. Várad sikertelen védelme (1660) után Kolozsvárott talált menedéket, az itteni egyházközség hívta meg lelkészének. 1668-ban a zsinat az erdélyi református egyház püspökévé választotta. E tisztségét Kovásznai öt évig viselte, 1673. július 21-én hunyt el. Tékáját részben külföldi tanulmányútjai során, nagyrészt pedig váradi és kolozsvári lelkészsége idején szerezte.

Mai ismereteink szerint ezeket a könyveket birtokolta:

ALGERUS Leodiensis: De veritate corporis et sanguinis Dominici in Eucharistia. Pragae, 1584. - BEZA, Theodorus: De peste quaestiones duae. Genevae, 1579. - „Egregius dominus Johannes Palaticz mihi Basilio Berzazio donauit 1596.” „Mich(ael) (...)asi A(nn)o In(carnationis) (15)98.” „Est Petr(i) Kovasznai.” Super ex libris: B. B. M. 1595 (O 181, Akadémiai Kvt. R 83182-83)

BEZA, Theodorus: Quaestionum et responsionum christianarum libellus. (Genevae), 1584. - Tractatio de polygamia. Genevae, 1573. - Tractatio de repudiis et divortiis. Uo. 1587. - „Reverendo, juxta(!) ac conspicuo viro cum ob doctrinam eximiam, tum piet(a)tem vere christianam domino Balthasarj C. Simandio theomystae apud laudatos Carolienses vigilantissimo Michael S. Ovarinus Witeberga rediens observantiae ac gratitudinis ergo munusculu(m) hoc levidense donabat mense septembri Anno Salvatoris 1598.” „Est Pet(ri) Kovasznai 1654 die 2 jan(uarii).” „Coll(egii) Ref(o)r(mati) Claud(iopolitani)” (XVII. sz.) „Sam(uelis) Pataki M(edicinae) D(octo)r(is).” Super ex libris: BAL: SIM. 1598. (O 175, Akadémiai Kvt. R 83154-56)

BISTERFELDIUS, Ioannes Henricus: De uno Deo ... mysterium pietatis. Lugduni Batavorum, 1639. - „Est Petri C. Kovasznai.” (O 37, Akadémiai Kvt. R 82984)

BUNTINGUS, Henricus: Itinerarium et chronicon ecclesiasticum totius sacrae Scripturae. Magdeburgi, 1597. - „Sum Michaelis Zanlery Alnovij” „M. Z. A.” (mindkettő kihúzza) „Est Petri Kovasznai mp.” „Colleg(ii) Ref(o)r(mati) Claudiaci.” (R 21, Akadémiai Kvt. R 84234)

CASA, Ioannes: Galateus, seu de morum, honestate et elegantia liber. Hanoviae, 1619. - „Est Pet(ri) Kovasznai.” (O 199, Akadémiai Kvt. R 83198)

CHEMNITIUS, Martinus: Loci theologici. Witebergae, 1610. - Fundamenta sanae doctrinae de ... praesentia ... corporis et sanguinis Domini in Coena. Uo. 1610. - De duabus naturis in Christo ... libellus. Uo. 1610. - „Ex libris L... C... emptus est flor. 2 et d. 70 Anno 1640 Julii die 27 in Tokai.” (kihúzza) „Est Pet(ri) C. Kovásznai.” „Coll(egii) Ref(o)r(mati) Claud(iaci).” Super ex libris: S: P: Sz. 1613. (P 7, Akadémiai Kvt. R 83313-15)

C. S. A.: Technologia theologica. Lugduni Batavorum, 1633. - „Est Pet(ri) Kovasznai.” „Coll(egii) Claud(iaci).” (A 187, Akadémiai Kvt. R 80291)

DIDOCLAVIUS, Edwardus: Altare Damascenum ceu politia ecclesiae anglicanae. S. l. 1623. - „Petri K Vásárh(elyi) mpr.” „Hunc Petri Kovasznai, propter quosda(m) libros, quos ...” (elmosódott) „Est Petri Kovasznai.” „Coll(egii) Ref(o)r(mati) Claud(iopolitani).” Super ex libris: A: P: A. 1639. (O 80, Akadémiai Kvt. R 83051)

ERASMUS, Desiderius: Paraphrases in epistolas Pauli. Basileae, 1521. - „Sum Magistri Petri Grienbald ex perg.” (XVI. sz.) „Dono dabat Michael Baiko Kiczius Paulo Farkas A(nno) 1609 mense septembris 10.” „Donabat Johannes Czuzinus Rector Schol(ae) Uyv(arinae) R(evere)ndo D(omi)no Georgio Föveniesi Uyvario A(nn)o 1622 7 Aug(usti).” „Est Petr(i) Kovasznai.” (Q 152, Akadémiai Kvt. R 84077)

HORNE, Th.: Janua linguarum, or ... method and course the attaining all Tongues. London, 1645. - „Est Petri T. Kovasznai. Anno 1645 9 die Julii indulta(m) Angliabol.” „Ill(ustris) Coll(egii) Claud(iopolitani) Ref(ormati) nro LXXXIV.” (XVIII. sz. eleje) (XX 582, Akadémiai Kvt. R 96342)

LANCELOTTUS, Henricus F.: Haereticum Quare per catholicum Quia in omni ... materia religionis clare solutum. Gandavi, 1617. - Abcdarium Luthero-calvinisticum. Antverpiae, 1617. - „Constat flo. 2 den. 50 Anno 1619.” (Ugyanazon kézzel:) „G. V. qui erat Rector scholae P: H: nunc captivitate oppressus in civitate Szath(mar)” verset ír és dedikál Joannes Raskay-nak, „scholae illustris Vilma moderatori.” „Est Pet(ri) Kovasznai.” „Coll(egii) Ref(o)r(mati) Clau(diaci).” (Q 159, Akadémiai Kvt. R 84081-82)

LINACRUS, Thomas: De emendata structura Latini sermonis libri VI. - CAMERARIUS, Ioachimus: Libellus de arte grammatica. Lipsiae, 1569. - „Honestaru(m) artiu(m) et literaru(m) studioso iuveni Michaeli Carolino in Gymnasio Patachien(si) 1573. 5 Non. May.”

„Ego Michael Kallai iure possideo in bono librum istum. Emptus den. 50 ibidem.” „Andreas P. Kallainus.” (két utóbbi kihúzza) „Sum Stephani Varadi.” „Sigismundus Balashazi emptus den. 50. Anno D(omi)ni 1636.” „Joannes Nymethi possidet, canis qui contra dicit.” „Est Pet(ri) Kovasznai.” „Coll(egii) R(eformati) Claud(iaci).” Super ex libris: M: C. 1572. (C 164, Akadémiai Kvt. R 80916)

Ministorum Tigurinae ecclesiae ad confutationem Iacobi Andreae ... apologia. Tiguri, 1575. - BULLINGERUS, Henricus: Ad Iacobi Andreae suggestionem responsio. s. l., s. a. - Confessio et expositio simplex orthodoxae fidei. Tiguri, 1568. - SIMLERUS, Josias: De vera Jesu Christi ... praesentia ... expositio. Tiguri, 1574. - „Sum Stephani Fevenyes Anno 1628.” (kihúzza) „Est Pet(ri) Kovasznai.” „Coll(egii) Ref(o)r(mati) Claud(iaci).” Super ex libris: A: B: Sz. 1575. (P 159, Akadémiai Kvt. R 83535-38)

MORELLUS, Theodoricus: Enchiridion ad verborum copia. Lipsiae, 1529. - ERASMUS, Desiderius: De duplici copia verborum ... commentarii duo. Coloniae, 1530. - „In te domino collocaui spem meam et tu dirigis omnes vias meas. Johannes Czukay Anno d(omi)ni 1571.” „Sigismundus Bathori Princeps Transylvan(iae) Cassoviae commoratus e(st) Anno D(omi)ni 1596 Januarii 12 et hinc Posoninum ad ... profectus qui etia(m) beneficiu(m) non paruu(m) in nobis suo ... contulit.” (tintafoltok) „Anno 1591 egi Vrbani(?) Zantoviae sub ferula.” „Emptus Cassoviae a Domino et Amico non postremo Nicolao Sculteti D. 17.” „Lotus sanguine Christi Michael Pinkolczy 1624.” „Ex libris Mich(aelis) Pinkolczy et amicor(um) ejus. Anno 1624 emptus d. 25.” „Mutuis dabat Michael Pinkolczy pro Ursino hunc librum et testamentum amico suo Martino Czoma. Anno Domini 1625. Possidens habeat benignitatem Dei.” „Hunc si quis dubitet librum quis possidet istu(m) Dicam continue quod mihi nomen erit. Martinus Czoma Tolczvai Anno Domini 1625 mense marty.” „Est Pet(ri) Kovasznai.” „Ad manus habuit causa discendi Sigismundus Duraniczki Anno 1696 ... Marty.” (B 199, Akadémiai Kvt. R 80590-91)

MUSCULUS, Wolfgangus. Loci communes. Basileae, 1573. - BULLINGERUS, Henricus: Sermonum decades quinque. Tiguri, 1568. - „Ambrosij Derecskei (15)71.” „A(nno) D(omi)ni 1628 die vigesima mensis hujus praesentis Sára pudicissima domina filia quondam prudentissimi viri Domini Lucae Eniedi emit hunc librum Anno e die supranotato fl. 2 d. A. D. R. Filij sui Caspari Wiczei(!) emptus ab Joanne Auriga.” „Est Petri Kovasznai.” (M 16, Akadémiai Kvt. R 82592-93)

NEANDER, Michael: Sanctae linguae hebraeae erotemata. Basileae, 1556. - AVENARIUS, Iohannes: Prima pars ebraeae grammatices pro incipientibus. Witerbergae, 1557. - CLENARDUS, Nicolaus: Tabulae in grammaticam hebraeam. Coloniae, 1557. - VRANIUS, Henricus: Puerilis institutio literarum hebraicarum. Basileae, 1550. - „Est Pet(ri) Kovasznai mp.” „Coll(egii) R(eformati) Claud(iaci).” Super ex libris: G: C. 1560. (XX 310, Akadémiai Kvt. R 95970-73)

PAREUS, David: Irenicum, sive de unione et synodo evangelicorum concilianda liber votivus. Heidelbergae, 1615. - „Andreas litt(eratus) Lizkai.” „Est Petri Kovasznai.” „Coll(egii) Ref(o)r(mati) Claud(iopolitani).” Super ex libris: G: T. 1616. (P 104, Akadémiai Kvt. R 83459)

PEUCERUS, Casparus: Commentarius de praecipuis divinationum generibus. Servestae, 1591. - „Deus est spes et fortitudo mea, auxilium in tribulationibus. A. V. 1592.” „Michaelis P. Varadii Anno D(omi)ni 1611. empt(us) d. 86.” „Ex libr(is) Gregor(ii) Beökenyi veri possessoris. 1622. constat d. 89.” Feljegyzés Stephanus Detsi bihari esperes haláláról 1631. „Est Pet(ri) Kovasznai.” (C 69, Akadémiai Kvt. R 80797)

RICCIUS, Stephanus: In M. T. Ciceronis epistolas, quae familiares vocantur, argumenta. Tom. I-II. Ienae, 1602. - „Sum ex libris Stephani Szentandrasi A(nn)o 1646 die 1 Februarii mpria.” „Est Pet(ri) Kovasznai mp.” „Colleg(ii) Ref(o)r(mati) Claud(iaci).” Super ex libris: I: K: B. 1608. (C 167, Akadémiai Kvt. R 80920)

SPANHEMIUS, Fridericus: Disputationum theologicarum miscellaneorum pars prima. Genevae, 1652. - Disputationum ... pars secunda. Uo. 1652. - „Est Pet(ri) Kovasznai mp.” (Akadémiai Kvt. R 84483)

STRESO, Casparus: Conciones miscellaneae. Hagae, 1641. - „R(everen)do D(omi)no Nicolao Vdvari ministro verbi divini apud (ut puto) Szőlösien(ses) dignissimo, Fratri charissimo dono mittit Franequera Frisior(um) Anno 1643 Frater benignus Michael Z. Saápi.” „Est Pet(ri) Kovasznai.” „Paterno pectore dabat dono Petrus Kovasznai Ecclesiar(um) orthodox(arum) in Transsylvania dispersar(um) superintendens nec non Districtus Colosiens(is) Senior, et ovium Christi vera(m) fidem christiana(m) confidentium in urbe Claudio(politana) Pastor fidelissimus, mihi in opera Domini conservus atque in Christo pater semper honorandus. Accepi summo honore et amore. Andreas T(elki) Banyai mpr. 1671 donum novi anni.” „Deus propicius esto mihi peccatori resipiscenti. And(reas) T(elki) Banyai.” „E gratuita obla(ti)one G(ene)rosi D(omi)ni Gersonis Veres de Dálnok possidet Samuel Ujfalvi ab Anno 1736 15 Januarii. Deus providebit.” Super ex libris: N: V. 1643. (M 111, Akadémiai Kvt. R 82740)

SUTLIVUS, Matthaeus: De indulgentiis et jubileo, adversus Robertum Bellarminum ... libri duo. S. I. 1606. - POUEL, Gabriel: Disputationum theologicarum ... de Antichristo ... libri II. (Oxonii), 1604. - „Ex libris Michael(is) B. Szenci” (kihúzza) „Est Pet(ri) Kovasznai.” „Coll(egii) Claud(iaci).” Super ex libris: I: B: Sz. 1614. (P 275, Akadémiai Kvt. R 83735-36)

ZEPPERUS, Wilhelmus: Legum Mosaicum forensium explanatio. Herbornae, 1604. - „Theodorus Cellinus 1628.” „Stephani A. Szokolyai mpr.” „Est Petr(i) Kovasznai. mp.” „Coll(egii) Ref(o)r(mati) Claud(iaci).” (II 581, Akadémiai Kvt. R 115798)

Szatmárnémeti Mihály kolozsvári lelkész a könyvtárban máig fennmaradt számos kötetével (melyek közül eddig 24-et azonosítottunk cím szerint), a mindeddig névtelenségben rekedt donátorok közé sorolható. Könyveiben - három kivételével - az övé az utolsó possessor-bejegyzés, így joggal feltételezhetjük, hogy tékájának túlnyomó része, akárcsak említett lelkész-elődei esetében, vég hagyományként került a kollégium tulajdonába. Gondos könyvgyűjtőként Szatmárnémeti felírta a beszerzés időpontját és helyét, köteteit végiglapozva nyomon követhetjük gyűjteményének gyarapodását és életútjának állomásait. Egyik könyvét még sárospataki diák korában szerezte 1660-ban, tokaji rektorságának emlékét pedig két ott vásárolt kötete őrzi. Külföldi tanulmányútjáról (1664-1666) könyvekkel megrakodva tért haza, fennmaradt kötetei közül némelyikben Franeker, Leiden vagy Groningen szerepel beszerzési helyül. Itthoni lelkészi működését az 1670 után fölerősödő protestánsüldözés gátolta: 1672 januárjában gönci állomáshelyéről Debrecenbe kellett menekülnie, végül 1673-ban Kolozsvárott talált menedéket. Másfél évtizedre terjedő itteni lelkészi szolgálata idején könyvtárát is szorgalmasan gyarapította: ismert kötetei közül hat ebben az időszakban került a tulajdonába. 1689. május 25-én halt meg. Jakó Zsigmond possessor-katalógusa 140 Szatmárnémeti-könyvet ismer, magunk kettővel pótoltuk e számot. E jelentős magángyűjtemény elemzését, részben mert e füzet kereteit szétfeszítené, külön végezzük el.

A hányatott sorsú református prédikátor, az élehangú vitairatairól nevezetes Kézdivásárhelyi Matkó István 1682 januárjában foglalta el kolozsvári másodlelkészi állását, ahol haláláig (1693. április 7.) szolgált. Külországi akadémiákat nem látogatott ugyan, de a gyulafehérvári kollégiumban szerzett képzettségét haláláig gyarapította, nem utolsósorban kézikönyvtára

alapozva. Nyelvtudása révén is kiemelkedett a domidoctus lelkészek sorából: románul prédikált és írt, angolból fordított; érthető tehát, ha mind nagyobb és jelentősebb eklézsiák hívták meg papjuknak (Borberek, Karánsebes, Radnót, Szamosújvár, Felsőbánya, Zilah, Lótorda, végül Kolozsvár). Könyvtárának valamelyes része hagyományként kerülhetett a kollégiumba, Herepei három kötetét azonosította. Jakó katalógusa alapján még egy vált ismeretessé:

NÉMETHI Mihály: Igasság próba kövének nyert peri. (Sárospatak), 1669. - „Ex oblatione Clarissimi Authoris possidet Stephanus M. KVásárhelyi indignus Eccl(esiae) Claud(iopolitanae) Minister. 1682 4 Febr(uarii) mppria.” (Akadémiai Kvt. R RMK 253)

PAREUS, David: Acta colloquiorum Swalbacensium. Heidelbergae, 1619. - MOLINAEUS, Petrus: Anatome arminianismi. Lugduni Batavorum, 1621. - „Ordinariam huius operis lectionem incepti Zilahini 1669 4 Aprilis. Steph(anus) M. KVasarhelyi.” „Legebam Zilahini 1669 7 Apr(ilis) Steph(anus) Matko K. Vasarhelyinus Minister Eccl(esiae) op(pidi) m.p.” (R 101, Akadémiai Kvt. R 84343-44)

POLANUS, Amandus: Partitiones theologiae. Basileae, 1601. - „Danielis Lypto.” „M. Elias Ursin(us) dedit mihi I... ” „Sum Casparis H...” (kihúzva) „Sum ex libris Stephani Es... A(nno) d(omini) 1638. N. P. (kihúzva) „Ex libris Steph(ani) V. Pértsi.” (kihúzva) „Ex libris Stephani Matko K. Vasarhelyi 1663 Mediomon. Fidentem nescit deseruisse Deus.” „Memoriale. Sum ordinatus in s. synodo N. Enyed A(nno) 1677 in tempore Cl(arissimi) Ep(iscop)is D(omini) Casp(aris) Tiszabetsi. Samuel Köpeczi minister Eccl(esi)ae Válaszutiensis mp.” „Ex donatione Generosi D(omi)ni Samuelis Köpöczi accepi hunc libellum K. Sz. Király A(nno) 1719. Steph(anus) B. Beregszászi VDM.” Super ex libris: A: E: V: D. 16. . (II 384, Akadémiai Kvt. R 116147)

SMIGLECIUS, Martinus: Logica ... disputationibus illustrata. Oxoniae, 1638. - „Ex libris Stephani M. KWasarhelyi Fidentem nescit deseruisse Deus. mp.” 1690-95 között egy meg nem nevezett kolozsvári pap tulajdonában. „Samuelis Kereszturi Anno 1703 mpria.” „Samuelis B. Imrej ab a(nn)o 1729 26 may.” „Stephani K. N. Ajtai.” „Danielis Was.” Super ex libris: I: Z: V... . (Akadémiai Kvt. R 81891)

A kolozsvári református kollégium könyvesházának possessor-bejegyzések alapján azonosítható XVII. századi adományozói között mind számuk, mind ajándékkönyveik mennyisége tekintetében a helybéli lelkészek állnak az első helyen, de a református patríciusréteg képviselői is megtalálhatók közöttük. A széleskörű külföldi kapcsolatokkal rendelkező tekintélyes kalmárember, Fejérvári Benedek iskolázottságára nevének állandó „deák” jelzője is utal. Kézenfekvő tehát a feltételezés, hogy házi ingóságai közül a könyvek sem hiányoztak. Tékájának nagysága, összetétele szórványos adataink alapján aligha sejthető, kótyavetyére bocsátott könyvei közül mindössze négynek jegyezték föl a címét hagyatéki irataiban. A kollégium könyvtára egy kötetét őrzi, amelynek hátsó őrlapján sajátkezűleg örököltette meg Ombozi Katával 1627. szeptember 14-én kötött házassága körülményeit. Címlapján a kollégium tulajdonosjelzése egyértelműen XVII. századi kéztől származik, a könyv tehát Fejérvári halála után közvetlenül az iskola tékájába kerülhetett.

Fejérvári Benedek a kincses város gazdag kereskedői közé tartozott, két házat birtokolt, svájci kalmárokkal is üzleti kapcsolatban állt. Polgártársai bizalma a centumpaterek közé emelte, 1660-1662 között pedig a főbírói tisztséget viselte. Egyházközségében évekig szolgált gondnokként, míg 1659 tavaszán Várad Miklóst követte a főkurátori tisztségben. Özv. Smelczer Lőrinczné Ombozi Katával való házasságából két fia született, akik fiatalon meghaltak. Ezért

Fejérvári egész vagyonát a kolozsvári református egyházközségre testálta. 1664 júliusában hunyt el.

Egy évvel később követte őt a minden testnek útján kurátortársa, Vicei Gáspár, akinek hagyatékából több könyvet is őriz a kollégium tékája. Vicei a XV. század végétől Kolozsvárott élő, több ágon viruló tekintélyes polgárcsalád sarja, 1652-től a református egyházközség consistoriumának tagja volt, 1664-ben a nyolctagú gondnoki karban szerepelt. Hagyatékából három kötet közvetlenül a kollégium tulajdonába került, egyet pedig Kovásznai Péter szerzett meg.

A kolozsvári kollégium diákjainak szerény könyvadományai közül is elkerülte néhány a jegyzék-készítő bibliothecariusok figyelmét. Márkusfalvi Miklós itteni tanulmányának emlékét két kötete őrzi. Az 1668 körül subscribált Márkusfalvi 1672-1673-ban a Teleki-alumniát élvezte, tanulmányai befejeztével érte a halál. Még diákkorában beszerzett könyvei hagyatékából kerülhettek az alma mater könyvesházába.

Az 1686 körül subscribált Dálnoki István a szónoklattan tanulmányozásához az édesapjától, Dálnoki Sárközi János lelkésztől örökölt Piscator-féle tankönyvet használta, majd tanulmányai végeztével a kopott, sokat forgatott könyvecskét a kollégium könyvtárának adta.

Zemplényi Ferenc egy évtizeddel korábban lépett a togátus diákok sorába. Kolozsvári tanulmányai befejeztével külföldre indult, ez alkalommal hagyhatta egyik könyvét az iskola könyvtárának. 1683. június 15-én írta be nevét a franekeri egyetem anyakönyvébe, s ugyanabban az évben egy disputációja is megjelent. A következő év augusztusában már Leidenben tanult, innen küldött egy könyvet Szatmárnémeti Sámuelnek. Hazatérve Kassán, majd Tállyán volt lelkipásztor.

Királyhelmecei János 1672 körül subscribált a kollégiumban, 1676-ban verset írt Apafi Miklós és Teleki Anna epithalamiumára mint fejedelmi alumnus. Három évvel később a bibliothecariusi tisztelet töltötte be. Tanulmányai végeztével Szilágysomlyóra ment rektornak. Élete végén egy ajándékkötettel rótt le háláját egykori iskolájának.

Bányai B. István körülbelül két évvel később írta alá az iskola törvényeit, 1676-ban ő is verssel köszöntötte Apafi Miklós lakodalmát mint Teleki-alumnus. 1683 februárjában a rhetorica osztály tanítójaként emlegetik a források, utána a dési iskola rektora lett. Strabo-kötetét kibúcsúzásakor hagyhatta a kollégiumnak.

Munkácsi András 1696 táján lépett a togátusok sorába. Életútjáról csak annyit jegyeztek föl diáktársai, hogy tanulmányai végeztével jogi pályára ment, ítélőmester lett.

Nemcsak a diákság, hanem a kollégiummal kapcsolatban álló más személyek is gazdagították egy-két kötetrel a könyvtárat. Így például a nyomdász Telegdi Pap Sámuel, aki Misztótfalusi tanítványaként kezdte pályáját, majd 1702 után mestere örökébe lépett. Pápai Páriz címertani művét nyomdászlegény korában, munkája emlékeképpen adományozta az iskolai tékának.

A gályarabságot szenvedett, majd katolikusként áttért termékeny egyházi író, Otrokócsi Főris Ferenc két egybekötött művét 1690 őszén küldte el Amszterdamból a kollégiumnak. Gesztusát nem kolozsvári kapcsolat, inkább eszméi terjesztésének szándéka indokolja.

Kutatásaink során olyan könyveket is találtunk, amelyekben a kollégium tulajdonjelzése kétségtelenül XVII. századi, ámde az utolsó tulajdonos személyét és az adományozás körülményeit illetően csupán feltételezésekre vagyunk utalva. A Giacomo Zabarella műveit tartalmazó colligatumot első tulajdonosa 1616-ban köttette be, két évtizeddel később Várallyi Györgyhöz került, tőle pedig Almasinus András szerezte meg. Ez utóbbi talán Almási Porkoláb

Andrással azonosítható, aki hollandiai és angliai egyetemjárása után 1641 ősztől két évig a kolozsvári református iskola rektoraként működött. Almási további életútja ismeretlen, elképzelhető azonban, hogy Erdélyben lelkészkedett valahol, s e könyve halála után került egykori munkahelyének tékája.

Amesius, Laetus és Walswerer műveit tartalmazza az a kötetke, amelyet a kiadás után néhány évvel Franekerben vásárolt Dengelegi P. Miklós. Következő tulajdonosa Kaposi Pál, aki akadémista lelkészként szolgált Szatmáron 1658-tól, 1669-ben azonban Erdélybe jött és négy év múlva is itt élt. Valószínűleg az ő révén került e kötet a kollégium tulajdonába.

John Fox ívrétű egyháztörténete Szenczi halála után jutott az iskola könyvtárába. Esetünkben valószínűleg Szenczi Kertész Ábrahámról, a Kolozsvárott is működött nyomdászárol van szó.

Förster héber-latin szótára a XVII. században már erdélyi tulajdonban volt. Melanchthon, Westphal és Ziegler munkáit tartalmazza az a nyolcadrétű kolligátum, amelyről csak annyit tudunk, hogy a kollégium a XVII. század második felében szerezte meg.

Némely esetben a bibliothecarius diák a kollégium tulajdonjelzése mellé beírta az állománybavétel évét is. Így Crescentius mezőgazdasági műveit tartalmazó ősnymtatvány 1665-ben, az Arminius és Fausto Sozzini műveit tartalmazó colligatum pedig 1682-ben került az iskola birtokába, ez utóbbi vásárlás útján. Richter munkáinak negyeddrétű kiadását 1700-ban vették állományba. Máté evangéliumának Münster-féle héber nyelvű kiadását valamikor a század második felében szerezte be az iskola, 1692-ben újrakötötték a sokat forgatott ívrétű könyvet.

A kollégiumi könyvtár XVII. századi állományának elemzése

A természetszerűleg elsőként felvetődő kérdésre, hogy tudniillik hány kötetből állt a könyvtár az iskola élete első évszázadának végén, a Kurtány-féle könyvjegyzék hozzáférhetetlensége miatt sajnos nem válaszolhatunk pontosan. E számszerűségében is sokatmondó adatot két irányból közelíthetjük meg. A Kurtány-jegyzék után időrendben Viski Jánosé következik, aki 1704. május 20-án kezdte új leltárba foglalni a könyvtár állományát. Ma Viski lajstroma sem tanulmányozható, de annyit tudunk, hogy 1471 tételt tartalmaz. Ennek alapján becslésünk szerint 1000-1100 kötet lehetett a könyvtárban a XVII. század végén. Másik irányból közelítve, vagyis a könyvjegyzékekben említett köteteket meg a bizonyosan e századnak tekinthető adományokat összeszámlálva 939 kötetet kapunk. Természetesen ez csak az alsó határ, fenti becslésünk tehát helytállóan tekinthető.

Nagyságát tekintve a kolozsvári kollégium könyvtára a XVII. századi Erdélyben a második helyen állt a reprezentatív gyűjteményként ismert Gyulafehérvár-nagyeniedi Bethlen kollégiumi könyvesház után. Ez utóbbi anyagának jó része elkerülte az 1658-as pusztulást, az 1680-as évekből származó katalógus 1576 tételt tartalmaz.

Könyvtárunk állományának (részletekbe most nem bocsátkozó) elemzése az olvasóközönség rendelkezésére álló kultúrértékekre vet fényt, a gyűjtemény nagyságának számszerű adata mellett így árnyaltabb képet adhatunk az iskolai téka művelődéstörténeti jelentőségéről. Elemzésünkben tudománysszakok szerint vesszük szemügyre az első állományjegyzékbe foglalt könyveket, folyamatosan figyelve a későbbi adományokra is.

Természetesen a teológia dominál a könyvtár anyagában, minden ágára vonatkozóan bőségesen találhattak szakmunkákat a téka olvasói. A Biblia latin, görög és héber nyelvű kiadásából több példány is állt a könyvtár polcain, a Tremellius-Junius-féle jegyzetelt latin fordítás például három példányban volt meg csakúgy, mint a neves hebraistától, Santes

Pagninustól sajtó alá rendezett latin kiadás. A katolikus egyház hivatalos bibliakiadása, a Vulgata szintén három példányban állt az olvasók rendelkezésére. Nem hiányzott Arias Montanus héber-latin és Vatablus háromnyelvű szövegkiadása sem. Magyar Szentírás csak egy volt a könyvtárban, a latin nyelven folyó oktatás ezt láthatólag nem igényelte, az összeírás után nemsokára templomi használatra adták át az egyházközségnek, majd ott a XVIII. század elején nyoma veszett. A nemzeti nyelvű bibliakiadásokat ezenkívül csupán egy angol Szentírás és Luther német újtestamentuma képviseli.

A könyvtár bibliagyűjteménye az első összeírás után nyolc példánnyal gyarapodott, Kabos Pál például a Robert Étienne (Stephanus) kiadásában megjelent ívrétű Szentírást meg a nevezetes Erasmus-fordítású kétnyelvű újtestamentumot adományozta a könyvtárnak.

A Szentírás tanulmányozásához megfelelő segédkönyvek is álltak a diákok rendelkezésére, mint Paul Toussain (Tossanus) hugenotta teológus összeállította bibliai index, vagy Luca konkordanciája.

A bibliai nyelvek tanulmányozása során a diákok haszonnal forgathatták a könyvtár gazdag szakanyagát: Clenardus és Brixianus görög meg Melphurius héber nyelvtanát, Buxtorfius és Forsterus héber szótárát, valamint az erdélyi kiadású Alstedius-féle héber grammatikát. E szakanyag főleg a Bátai és Krizbai könyvadományával bővült, mindkettőjüktől négy-négy nyelvkönyv és szótár került az iskola tulajdonába. Ambrosius Calepinus nevezetes szótára hét és tizenegy nyelvű kiadásban szerepel a könyvtár első katalógusában, ugyanott találjuk Sebastian Münster háromnyelvű szótárát is. A peregrinációra készülő diákok nyelvtanulását segítette a latin-holland szótár és a John Rider összeállításában megjelent angol-latin dictionarium.

A könyvtár patrisztikai irodalma igen szegényes: Augustinus hat műve szerepel az első katalógusban, ezen kívül Hieronymus leveleit és más munkáit találjuk egy ívrét kötetben. Egy folio méretű colligatum Irenaeus lyoni püspök eretnekek ellen írott művét, Athanasius alexandriai metropolita munkáit és Hilarius poitiersi püspök Lucubrationes című írását tartalmazza. Nem sokat gyarapodott a patrisztikai anyag a későbbi adományokkal sem. Egyetlen új szerző, Dionysius Aeropagita Theologia mystica című művét kapta meg a könyvtár Bánffy Mihálytól, Krizbai hagyatékából pedig az Augustinus-sorozat bővült a De haeresibus című munkával. A De civitate Dei és Athanasiusnak a Szentháromságról írott dialógusa (Szilvási, illetőleg Rátkai adományából) már duplumnak számított. A középkori katolikus teológia szinte teljesen hiányzik a könyvtár anyagából, Aquinói Tamás Summa totius theologiae című műve (Jenei adománya) enyhíti a hiányt.

Annál gazdagabb viszont a XVI-XVII. századi református és lutheránus teológia, s e két fő protestáns irány irodalma nagyjából egyenlő kötettségben szerepel az első katalógusban. Nem meglepő e tény, ha figyelembe vesszük, hogy a XVII. század első felében működő erdélyi református értelmiség közvetve vagy közvetlenül a heidelbergi irénikus teológiai irányzat hatása alatt állt, s ez a kollégiumi könyvtárba került tékáik összetételében is megnyilvánult. Ezen kívül a református teológusok a tridenti zsinat után megerősödő katolikus ellen-reformációval és az antitrinitarizmussal szemben épp az evangélikusokkal alkothattak közös ideológiai frontot.

A svájci reformáció teológiai irodalma reprezentatív válogatásban állt a könyvtár polcain. Kálvin Institutio-ja három példányban volt meg, de nem hiányoztak bibliakommentárjai és kisebb műveinek kiadása sem. Beza, Bullinger, Pellican, Musculus, Simler dogmatikái, beszédgyűjteményei, kommentárjai esetenként több példányban is az olvasók rendelkezésére álltak. Bazel reformátora, Oecolampadius ószövetségi kommentárjával szerepel a katalógusban. Zwingli műveiből egy sem volt meg, viszont a zwingliánus Rudolf Gualther

kommentárjait, homiliáit 13 kötetben birtokolta az iskola. Megtalálható volt az olasz születésű, svájci teológus, Hieronymus Zanchi három műve csakúgy, mint nevesebb kortársa, Petrus Martyr Vermigli ószövetségi kommentárja és *Loci communes* című munkája. A XVI. század második felének teológiai irodalmát a berni Aretius és a zürichi Lavaterus művei képviselik a könyvtárban, a megszilárduló és egyre türelmetlenebbé váló orthodoxia harcos irányzatát pedig Lambert Daneau (Danaeus), Amandus Polanus von Polansdorf és Guillaume du Buc (Bucanus) teológiai traktátusaiból ismerhette meg a kolozsvári diákság. Daneau-nak három, Polanusnak hét műve szerepel a katalógusban.

A XVII. században már nem Svájc adott lendületet a református teológia fejlődésének, így érthető, ha csupán Johannes Scharpius, Johann Georg Gross (Grossius) és az 1648-ban elhunyt Stephanus Fabritius egy-két bibliatanulmánya és prédikációja szerepel a könyvtárban. Annál bővebben van jelen viszont e század holland teológiai irodalma. Lubbertus Sibrandus, az arminianizmus ellenfele két, vitapartnerre, a skolasztikus kálvinizmus jeles képviselője, Johann Makowski (Maccovius) pedig három munkával szerepel a katalógusban. Az orthodox kálvinista felfogású André Rivetnek három ószövetségi kommentárja s egy teológiai értekezése volt meg a könyvtárban. Nem hiányzott a kor híres dogmatikai tankönyve, a leydeni intrazigens professzorok (Rivet, Polyander és Walaëus) összeállításában először 1625-ben kiadott *Synopsis purioris theologiae* sem. A legfrissebb holland irodalmat az 1664-ben elhunyt Caspar Stresó hágai lelkész prédikációskötete és teológiai tanulmányai képviselik a katalógusban.

A német református teológusok sorát Zacharias Ursinus heidelbergi professzor nyitja meg, nevezetes *Cathechismus*-át és teológiai értekezéskötetét őrizte a könyvtár. A philippista Georg Sohn két, cím szerint nem említett műve mellett a skolasztikus felfogású filozófia-professzor, Bartholomaeus Keckermann két teológiai szakmunkája is megtalálható a téka könyvjegyzékében. Johann Heinrich Alstedt Herbornból Gyulafehérvárra került hittanár enciklopédikus-skolasztikus teológiai rendszerét három művéből ismerhették meg a kolozsvári diákok. A német születésű deventeri lelkész, Kaspar Sibel (Sibellius) három prédikációskötete és két teológiai tanulmánya volt meg a könyvtárban. Szám szerint messze kiemelkedik a német református teológusok meglévő művei közül a neves heidelbergi professzor, David Pareus (Wängler) munkáinak 32 kötetből álló sorozata. Több példányban is meglévő bibliakommentárjai, *Irenicum* című műve, az úrvacsoráról írott tanulmányai meg Bellarmino elleni vitáiratai ékesen bizonyítják a nevével fémjelzett pfalzi teológiai irányzat erőteljes erdélyi kisugárzását. E szellemi áramlat másik reprezentánsa, Abraham Scultetus heidelbergi tanár bibliakommentárjai és homiletikai művei öt kötetben voltak meg a könyvtárban.

A francia hugenották teológiáját öt szerző képviseli a kollégiumi könyvtár állományában. Beza munkatársa, Augustin Marlorat újszövetség-magyarázata két folio példányban volt meg a tékában, a bibliafordításáról nevezetessé vált Franciscus Juniusnak pedig három hitvédelmi tárgyú munkája szerepel a katalógusban. Philippe Duplessis-Mornay (Mornaeus) református államférfi pápaság-történetét két példányban forgathatták az olvasók. A francia kálvinista orthodoxia legjobb vitatkozójának, Daniel Chamier-nek és az 1658-ban elhunyt Petrus Molinaeusnak egy-egy műve állt a diákság rendelkezésére.

Külön méltánylást érdemlő és jelentős kapcsolattörténeti tanulságokat kínáló tény az angol teológusok műveinek feltűnően nagy számú jelenléte a kollégiumi könyvanyagban. 29 szerző részben latin, nagyobb részt azonban angol nyelvű kötetét vették lajstromba az 1660-as években. A szerzők közül csupán három XVI. századi, a többi mind a következő században fejtette ki tudományos tevékenységét, a könyvtár anglica anyaga tehát korszerűnek tekinthető.

Angol teológusok Kolozsvárott meglévő művei közül a szélesebb érdeklődésre számot tartó kommentárok és vitairatok latin nyelvűek, mint például a Bellarminóval vitatkozó William Whitaker négy nyolcadrétű kötete, vagy a puritanizmus egyik élharcosának, Thomas Cartwrightnak két kommentárja meg a konzervatív felfogású neves puritánus teológus, William Ames zsolttármagyarázata. A puritanizmus teológiai atyjának tekintett William Perkins műveinek gyűjteményes latin nyelvű kiadása két folio kötetben volt meg a könyvtárban.

Az iskolai könyvgyűjteményt adományokkal megalapozó és gyarapító erdélyi lelkészek egy része angliai tartózkodása során a nyelvet elsajátítva közvetlenül is meríthetett a hitéletet megújító puritanizmus forrásaiból. Erre utalnak az iskolai téka angol nyelvű teológiai munkái: Samuel Ward cambridge-i professzor *Life of Faith* vagy tanártársa, Thomas Taylor *The parable of the Sower and of the Seed* című művei, Samuel Smith presbiteriánus lelkész két munkája meg Thomas Gataker londoni lelkipásztor zsolttármagyarázata. E könyvgyűjtő angliai peregrinusoknak a puritanizmus gyakorlata és az igehirdetés iránti élénk érdeklődését a nagyszámú angol nyelvű prédikációs kötet is jelzi. Tizenhárom egyházi szónok beszédgyűjteményeinek rövid címét őrizte meg a katalógus, az ismertebbek közülük Thomas Adams (1600-1655) és John Preston (1587-1628) puritánus prédikátorok, Robert Harris (1587-1658) puritánus felfogású oxfordi professzor, a neves szónokként számontartott Griffith Williams (1587-1671) püspök vagy az 1633 körül élt jeles prédikátor, Daniel Dyke.

A kolozsvári iskolai könyvtár gazdag anglica-gyűjteménye e korban nem tekinthető ritkaságnak, a testvérkollégiumok könyvtárai is szép számban őriztek angol nyelvű könyveket. Katalógusaik (Sárospatak 1686, Debrecen 1706) azonban igen sommásan, „libri anglici vol. 13”, „egy anglus könyv in quarto” stb. formában tartják számon az angol irodalmat a Krizbai hagyatékát 1674-ben összeíró kolozsvári bibliothecarius eljárásához hasonlóan. Nem túlzás talán ennek alapján arra következtetni, hogy a XVII. század második felében az anyanyelvű angol teológiai könyvek a szigetországban megfordult első beszerzők számára jelentettek élő irodalmat, a hagyatékukkal gyarapodó iskolai tékák viszont megőrzendő, de alig használható relikviaként kezelhették e köteteket.

A magyar református teológia irodalmát alig néhány mű képviseli a kolozsvári iskolai gyűjteményben. Szegedi Kis István több kiadást megért *Theologiae sincereae loci communes* című munkája közkeletűségnek örvendett a század első felében, három példány került belőle a kollégiumi tékába. Ezenkívül Laskói Csókás Péter 1581-ben kiadott *Speculum exilii* című teológiai enciklopédiája, a XVII. századi szerzők közül pedig Alvinczi Péternek az úrvacsoráról szóló értekezése és az orthodox felfogású erdélyi püspök, Geleji Katona István három műve szerepel a katalógusban.

Mint már említettük, a lutheránus teológiai irodalom jelentős kötettségben állt a kolozsvári kollégiumi téka olvasóinak rendelkezésére, Luther, Melanchthon és Georg Major műveitől kezdve a kortárs lutheránus írók (Johann Gerhard, Leonhard Hutter) munkáiig terjedő reprezentatív válogatásban. A XVI. századi szerzők közül Otto Casmannus hat, a neves írásmagyarázó, David Chytraeus hét munkával szerepel a könyvtár katalógusában, nem hiányoznak azonban Matthias Flacius Illyricus hermeneutikai alapműve, Martin Chemnitz *Examen decretorum Concilii Tridentini* című munkája, Salomon Gesner, Heinrich von Zütphen (Mollerus) és Niels Hemingsen kommentárjai sem. A következő század lutheránus teológusai közül erdélyi református körökben igen népszerűnek bizonyult Jakob Martini wittenbergi professzor, hét hittudományi és filozófiai munkáját írták össze a katalógusban. Wolfgang Franz és Ludwig Crocius az ágostai hitvallásról írott értekezéseikkel szerepelnek a jegyzékben, mellettük Felix Bidembach házasságjogi értekezései, Balthasar Meisner meditációi, Paul Tarnow és Conrad Dietericus dogmatikai munkái egészítik ki a lutheránus könyvtárat. Ami a lutheránizmus különféle irányzatait illeti, a kolozsvári téka polcain ott

sorakoztak mindegyik teológiai felfogás képviselőinek kötetei, Luthertől kezdve az orthodoxián (Hütter, Mentzer), a philippizmuson és kriptokálvinizmuson (Peucer, Hemmingsen) keresztül a korai pietizmusig (Meisner, Tarnow).

A katalógus összeállítása után kapott kisebb-nagyobb könyvadások jelentősen gyarapították ugyan a teológiai szakgyűjteményt, ámde kevésbé korszerűsítették. Krizbai és Bátai nagyobb kötetszámú hagyatékában meg a különféle adományozók kötetei között a reformáció első másfél századának már a katalógusban is szereplő szerzőivel találkozunk, Kálvintól és Melanchthontól kezdve Keckermannig és Hunniusig. E tekintetben jellemző adat, hogy az első Coccejus-mű az 1710-es években került a könyvtárba Baczoni Máté adományaképpen. Jelentősen gyarapította viszont a hazai református teológia latin és magyar nyelvű irodalmát a Krizbai-hagyaték. Ugyancsak ebből a tékából származik az angol nyelvű protestáns irodalom számottevő, 35 kötetes gyarapodása, ennek összetételét és korszerűségét azonban - címek hiányában - nem értékelhetjük. Szatmárnémeti Mihály könyvtárából néhány frissen megjelent teológiai munkával gazdagodott az iskolai könyvtár (Echardus, Harris, Gulichius művei).

A teológia terén maradva figyelemreméltó a hitvitázó művek jelentős száma az első állományjegyzék anyagában. Pareusnak Roberto Bellarmino bíboros tételeit cáfoló öt munkája 13 példányban állt a könyvtár polcain, Baldwin wittenbergi professzornak Pázmány Kalauzával lutheránus részről vitatkozó Phosphorus veri catholicismi című könyve társaságában. Számosabb az antitrinitárius eszmerendszer elleni vitairatok gyűjteménye, amelyben Schegg, Bisterfeld, Wedelius, Johannes Junius művei mellett a hazai református teológusok (Tállyai Márton, Milotai Nyilas István, Károlyi Péter) cáfoló írásait is megtaláljuk.

Nem hiányoztak azonban a könyvtárból a hitvitázó ellenfelek eredeti munkái sem. Bellarmino bíboros kontroverz-teológiai művei nyolc kötetben szerepelnek a katalógusban. Pázmány Péter nagyhatású Isteni igazságra vezérlő Kalauza mellett a Baldwin említett cáfolatára írott, A sötét hajnal csillag után bujdosó Lutheristák vezetője címet viselő válaszirat is megtalálható a kolozsvári tékában, a Jemicus álnév alatt kibocsátott másik Pázmány-mű, a Peniculus Papporum társaságában. Ezeken kívül a római katolikus teológiát Antoine du Val francia pap, Diego Stella portugál ferences szerzetes, Hadrianus Saravia spanyol hitszónok és Jodocus Coccius német kanonok kommentárjai, szövegkiadásai, dogmatikai képviselik. A kollégiumi könyvtár korai adományozói a kortárs katolikus hittudományi irodalomból előszeretettel válogatták az antitrinitarizmust cáfoló műveket, így került az iskolai tékába a Bécsben élő spanyol jezsuita, Ambrosius de Penalosa De Christi et Spiritus Sancti divinitate ... contra Socinum ... aliosque arianos (Bécs, 1635) című munkája, vagy Martinus Smigletius lengyel jezsuitának a szentháromságtagadókkal polemizáló három írata.

Lévén Erdély az antitrinitarizmus egyik bölcsője, nem meglepő a szentháromságtant tanító, illetőleg cáfoló teológiai művek aránylag nagy száma a kolozsvári református kollégium könyvtárában. Példaként említhetjük Dávid Ferenc és Giorgio Blandrata gondozásában megjelent gyűjteményes kiadást (De falsa et vera unius Dei ... cognitione. Gyulafehérvár, 1568), Dávid magyar nyelvű prédikációskötetét, Enyedi György unitárius püspök Explicationes locorum ... című munkáját, s annak magyar fordítását, vagy a Lengyelországban élt német sociniánus, Johannes Crellius egyik traktátusát.

Ami a vitairat-gyűjtemény 1670 utáni gazdagodását illeti, az adományjegyzékekben a már ismert szerzők (Bisterfeld, Molinaeus, Pareus, Tállyai) neve tűnik fel duplumnak számító művekkel, újdonság viszont Comeniusnak a sociniánusokkal vitatkozó, Kurtány József adományából származó munkája. A katolikus és antitrinitárius irodalom szintén többpéldányokkal bővült (Pázmány Kalauza, Enyedi György: Az ó és újtestamentumi helyeknek magyarázattok), újdonság e téren Bellarmino műve Tasi Gáspár fordításában (Krizbai hagyatéka), a

lengyel antitrinitáriusok fő hitvallása, a *Catechesis Racchoviana* (Bátai hagyatéka), vagy Fausto Sozzini *Explicatio concionis Christi* című munkája (Kabos Pál adománya) és *Lectiones sacrae* című műve (1682-es vétel). Újdonságnak számít a jegyzékekben nem említett Jenei-téka egyik kötete, Petrus Rodulphius Tossignanús ferences szerzetes prédikációelméleti kézikönyve.

A könyvtár filozófiai szakgyűjteménye kötetszámban jóval a teológia mögött maradt, s korszerűségben sem vetekedett azzal. Az ókori szerzők közül egyedül Arisztotelész néhány munkájával találkozunk a katalógusban, a nagy bölcselő műveihez írt kommentárok (Simplicius, Masius, Jandunus, a coimbrai egyetem kollégiuma) társaságában. A XVI. századi filozófiai irodalmat Giacomo Zabarella páduai professzor két ívrétű kötetbe gyűjtött munkái meg Pierre de la Ramée (Ramus) tankönyvei és Jodocus Willichius Resellianus német orvos *Erotemata Dialectica* című műve képviselik. Ugyancsak e század jellegzetes termékei a teológiai, filozófiai, történeti ismereteket egybefogó nagyívű összefoglalások, mint Theodor Zwinger bázeli filozófus *Theatrum vitae humanae* című, hét ívrétű kötetre terjedő munkája vagy Ludovicus Coelius Rhodiginus olasz humanista *Lectiones antiquae* címet viselő műve. A kortárs bölcséleti irodalomból szinte kizárólag a német szerzők: Clemens Timpler, Gregorius Richter, Joachim Magirus, Rudolphus Goclenius és Johannes Combachius jelenlétét regisztrálhatjuk, nyolc kötetével kiemelkedik közülük a skolasztikus filozófia neves képviselője, Ramus ellenfele, Bartholomaeus Keckermann gdanski professzor.

A XVII. század utolsó három évtizedében kapott könyvadományok jórészt már meglévő kötetekkel gyarapították a filozófiai gyűjteményt, (a coimbrai jezsuita egyetem Arisztotelész-kommentárja, Keckermann egyik műve alapján készült egyetemi jegyzet stb.), s néhány újdonság is került a könyvtár tulajdonába: Comenius bevezetése a filozófiába, Burgersdicius természetfilozófiája és Melanchthon *Physica* című munkája. Ezeknél is fontosabb Szathmári Pap János *Philosophia prima seu Metaphysica* címen kiadott karteziánus fogantatású, 325 lap terjedelmű disputatio-gyűjteménye, amely a szerző ajándékképpen még a megjelenés évében, 1682-ben került a kolozsvári tékába. A karteziánus gondolatrendszer erdélyi terjesztésében meghatározó szerepet játszó Szathmári Papnak e diákkori gesztusa is úttörő jelentőségű, mivel a francia filozófus eredeti munkái közül az első 1704-ben regisztrálható a kollégium tékájában.

A szépirodalom tárgykörébe sorolható ókori auktorok és humanista szerzők nem túl nagy számú, főként az oktatás igényeit figyelembe vevő válogatásban szerepeltek a könyvtárban. Cicero beszédei, levelei három kötetben, összes művei két kiadásban álltak a diákság rendelkezésére, segédkönyvül Marius Nizolius olasz humanista *Thesaurus Ciceronianus* címen említett szótára szolgált. A retorika és a stílus alapvető ókori kézikönyve, a *De institutione oratoria* (M. F. Quintilianus tollából) sem hiányzott a kolozsvári tékából. Homérosz összes művei görög-latin kiadásban két példányban, a latin költők: Vergilius, Catullus, Tibullus versei több nyolcadrétű kötetben álltak a téka polcain, a késői antik irodalom népszerű műve, a *Noctes Atticae* (A. Gellius) társaságában.

E költői munkák olvasói forgalmáról nincs adatunk, az oktatásban fontos szerepet játszó szólásgyűjteményeket, a florilegiumokat viszont gyakran forgatták. Joseph Lange német matematikus *Florilegium magnum sive Polyanthea* című, sok kiadást megért gyűjteményét két ívrétű s egy negyedréti példányban katalogizálták, közülük kettő mellé jegyezték fel a XVIII. századi bibliothecariusok: „el nyűtték; nints”. Johannes Stobaeus V. századi görög tudós *Sententiae thesauris Graecorum delectae* című nevezetes florilegiumát ívrétű kiadásban forgathatta a diákság. Jellemző e tekintetben, hogy Rotterdami Erasmus hatalmas életművéből csupán az *Adagiorum chiliades* szerepel két példányban a könyvtár anyagában, Frobeniusnak ehhez írt kommentárjával együtt. Adrianus Junius XVI. századi holland orvosnak az Erasmus-kiadásból kimaradt kilencedfélszáz szólást közlő *Adagia* című gyűjteménye szintén szerepel a

katalógusban, Brassicanusnak közmondásokat tartalmazó kötete társaságában. Az irodalmi „szakkönyvtár” XV-XVI. századi olasz humanisták (Giorgio Valla, Johannes Pierius Valerianus, Antonius Stella, Petrus Bembus) prózai és költői művei, Guevara spanyol szerző latin nyelven közkedvelté vált *Horologium principum* című munkája (már amennyiben ez a fiktív életrajz nem a filozófiához sorolandó) és Conrad Gesner zürichi orvos először 1545-ben kiadott *Bibliotheca universalis* című irodalomtörténete egészíti ki. A hazai irodalmat csupán Janus Pannonius negyedréti verseskönete képviseli a katalógusban.

Az állományjegyzék összeállítása utáni adományok jelentősen felfrissítették a téka szépirodalmi anyagát, főként az antik és humanista szerzők tekintetében. Néhány duplumnak számító Cicero és Vergilius-kötet mellett csupa eddig hiányzó könyv címét találjuk az adakozók neve után: Horatius és Juvenalis szatírái (Bátai), Horatius kommentált művei (Bánffi), Erasmus négy munkája (*Colloquia familiaria*, *Apophtegmata*, *Epitome*, *Institutio principis christianae* - Krizbai, Váradi, Jenei), Pithagorasz *Carmina aurea*-ját s más ókori költők verseit tartalmazó *colligatum* (Enyedi), Apuleius kevelt meseregénye, az Aranyznamár a humanista Beroaldus kommentárjaival (Laki).

Nagyjából a szépirodalomhoz hasonló arányban voltak jelen a könyvtár polcain a történelmi munkák. Az ókori görög és latin történetírók: Hérodotosz és Thuküdidész vagy Tacitus és Livius műveinek ismerete a korabeli általános műveltség szerves részének számított, így a könyvtár korai adományozóinak tékaiból sem hiányoztak. Az antikvitás iránti érdeklődés jeleként kerültek az erdélyi magánkönyvtárakba, majd a kolozsvári iskolai tékába Guillaume de Budé (Budaeus) francia klasszikus-filológus és Onuphrius Panvinus olasz ágostonrendi szerzetes, historikus Róma történetét tárgyaló munkái. A középkori történetírók közül Matthaeus Westmonasteriensis szerepel a katalógusban, *Flores historiarum usque ad annum 1307* című művének valamelyik XVI. századi folio kiadásával. Johann Carion nevezetes világtörténetét Melanchthon fordította latinra, különféle kiadásai közül több példányt is birtokolt a könyvtár. Kortársuk, Johann Funk (Funcius) világtörténeti kronológiája, Paul Eber történelmi kalendáriuma, Hundorf-Lonicerus *Theatrum historicum* és Johann Sleidanusnak az V. Károly császár koráról írott munkája egészíti ki a történelmi könyvanyagot, amelynek legfrissebb műve Jacob-August Thou (Thuanus) francia államférfi 1604-08 között megjelent négy kötetes világtörténete (*Historia sui temporis*). A hazai historikusokat Antonio Bonfini képviseli *Rerum hungaricarum decades* és *Matthiae Hunniadis ... historia* című munkáival.

A későbbi adományok közül a Krizbai-hagyatékkal került több történelmi tárgyú kötet a könyvtár tulajdonába, Lonicerus és Carion már említett munkái mellett Curtius Rufus Nagy Sándor-életrajza. Alexandriai Philo, Lesbius Myrsilius és mások történelmi munkáit tartalmazza a Budai Mihály adományából származó tizenkettőréti könyvecske, és ugyanekkora méretű, Fenestella-Laetius (*De magistratibus Romanorum*) meg Dictys Cretensis (*De bello Troiano*) műveit egybefogó *colligatum* került a könyvtárba Kövesdi János ajándékként. Jenei hagyatéka Plutarkhasz nevezetes életrajz-gyűjteményével (*Vitae parallelae*) gyarapította az iskola könyvesházát.

Elenyészően kicsi a jogtudományi munkák száma a kolozsvári könyvtárban, s ezt mind a könyvanyag eredetét, mind a diákság pályaválasztását tekintve természetesnek tarthatjuk: a téka polcai túlnyomó részben egyházi emberek adományai révén teltek meg könyvekkel, az iskola végzettjei pedig főként egyházi szolgálatba kerültek, a közigazgatási és gazdasági pályát választók viszont jogi ismereteiket - hagyományos módon - a gyakorlat során szerezték meg. Nicolaus Tudeschi (Panormitanus) XV. századi olasz és Melchior Kling XVI. századi német jogász egy-egy munkája szerepel a katalógusban, s a *jurisprudentia* szakanyaga csupán egy kötettel (Justinianus *Corpus juris civilis*-e Gothofredus kommentárjaival) gyarapodott Porcsalmi András hagyatékából.

Természettudományi tárgyú könyvből valamivel többet katalogizáltak a kolozsvári könyvtárban, de ezek szóródása és száma alapján a kollégiumi tékát létrehozó értelmiség reáliák iránti érdeklődése nem haladta meg a kuriózum-szintet. A csillagászatot forradalmasító kopernikuszi elmélet Kepler 1618-ban megjelent összefoglalójában jelentkezik, a földrajzot Ptolemaiosz műveinek ívrétű colligatuma képviseli. Matthaeus Realdus Columbus XVI. századi olasz orvos De re anatomica libri XV. című műve mellett honfitársa, Antonius Musa Brasavolus botanikai műve meg a neves francia természettudós és kertépítő, Antoine Mizaud (Mizaldus) mezőgazdaságtani munkája képviseli a természettudományokat a könyvtár anyagában.

E szakgyűjteménynek alig nevezhető könyvegyüttes a század végéig néhány munkával gyarapodott: Váradi Miklós föld- és éggömböt meg Blaeu Institutio astronomica de usu globorum et sphaerarum coelestium et terrestrium című szakkönyvét adományozta az iskolának, Apáczai özvegye egy Galenus-kötettel, Jenei viszont Fernellius Universa medicina című munkájával gazdagította a könyvtárat, Krizbai György hagyatékából pedig Schonerus asztrológiai traktátusa került ide. A legjelentősebb gyarapodás kétségtelenül az Apáczai törte úton járó Porcsalmi Andrásnak köszönhető. Kézinkönyvtárából hat, matematikai, geometriai, fizikai, orvostudományi, asztronómiai és természetfilozófiai kérdéseket tárgyaló kötet került az iskola tulajdonába, köztük aránylag friss kiadások is, mint például Adrianus Metus Alcmarianus matematikai munkáinak 1640-ben megjelent gyűjteménye. Keplernek a mértani, építészeti, csillagászati ismereteket egybefogó Harmonia mundi libri V. című, 1619-ben kinyomtatott kötete, amelyet Porcsalmi neves elődjétől, Apáczaitól örökölt, agyonforgatott, koptatott külsejével is jelzi, hogy e két kiváló pedagógus a közömbös társadalmi környezetben is komolyan vette a természettudományok oktatását.

FÜGGELÉK

1723-1728

Szathmári Pap Zsigmond bibliothecarius feljegyzése a XVII. századi adományozókról
(Apáczai-album pp. 120-125.)

Sequuntur Eorum Nomina, qui diversis temporibus Bibliothecam N(ost)ram
auxerunt libris sibi subscriptis

G(enerosus) D(ominus) Michael Budai (1688)
Abrah(ami) Ortelii Theatrum Orbis Terrarum
Audomari Talaei Opera
Joh(annis) Alstedii Compendium Theologiae
Epigrammata Variorum
Myrsilii, Philonis et aliorum opera
Nogradi Matyas Idvesség Kapuja
KtF III. 141.
Abrahamus K(ertész) Szenczi (1660)
Biblia Vatabli
G(enerosus) D(ominus) Paulus Kabos (1699)
Rob(erti) Stephani Biblia Latina

Matt(hiae) Flacii Glossa in Nov(um) Test(amentum)
 Aegidii Hunnii Ep(isto)lae D(omi)nicales
 Gyraldi Historia Deorum
 F(austi) Socini Explica(ti)o Concionis Christi
 KtF III. 108.
 Valentinus Istvándi (1668)
 Biblia Vulgatae Versionis
 Zachar(ias) Karátsonfalvi (1660 körül)
 Marius Nizolius
 Stephanus Bodoki (1700 körül)
 Nicolai Perotti Cornu Copiae
 Franciscus Igaz (1700 előtt)
 Chamieri Panstratiae Tomus 3. et 4.
 Andr(eas) Hunyadi (1700 előtt)
 Biblia Hebr(aica) Jansonii cum N(ovo) T(estamento) Gr(aeco)
 Mich(ael) Szathmári (1690 körül)
 Ciceronis Orationes
 Cl(arissimus) Andr(eas) Portshalmi (1681)
 Dion(ysii) Gothofredi Corpus Juris Civilis
 Metii Arithmetica, Geometr(ia) et Astr(onomia)
 Tossani Index Bibliorum
 Biblia Latina Francofurtensia
 Regii Fundamenta Physicae
 KtF III. 119.
 Gabriel Fagarasi (1700 előtt)
 Keckermanni Systema Theologiae
 Michael Bánfi (1680)
 Dionys(ii) Areopagitae Theologia Mystica
 Horatius cum Comment(ariis)
 Theses Bezae et Fayi(!)
 Michael Rhedei (1702)
 Mosis Majemon Fundamenta Legis
 Nicolaus Váradi (1658)
 G(uilielmi) Blaeu Institutio Astr(onomiae) de Usu Glob(or)um
 Bisterfeldii Mysterium Pietatis
 Franciscus Dálnoki (1690 körül)
 Melanthonis Physica
 Michael Károlyi (1691)
 Pauli Lisznyai Professionum Scholast(icarum) Pars Secunda
 Biblia Latina
 Amesii Medulla Theologiae
 Cl(arissimus) Steph(anus) Debreczeni (1678 körül)
 Leusdenis Clavis Hebraica V(eteris) T(estamenti)
 Thom(as) Sz(ent) Györgyi (1662)
 Ciceronis Orationes
 Aretii Problemata Theologica
 Melanthonis Grammatica Latina
 Steph(anus) Sz(ent) Iványi (1700 előtt)
 Bezae Nov(um) Test(amentum) Graeco-Latinum
 Petrus Rátkai (1700 előtt)

Maccovius Redivivus
 Athanasii Dialogus de S(ancta) Trinitate
 J. Gramaye Resp(ublica) Namurcensis
 Joh(annes) Molnár Enyedi (1685)
 Maccovius Redivivus
 Pythagorae at Aliorum Carmina
 Steph(anus) Huszti (1696)
 Fr(ancisci) Burmanni Synops(is) Theolog(iae)
 Altingii Fundam(enta) Punct(ationis) L(ocorum) S(cripturae)(?)
 Steph(anus) Berki (1681)
 Antonii et Maximi Sententiae
 Steph(anus) Szilvási (1700)
 Augustinus de Civitate Dei
 G(enerosus) D(ominus) Martinus Sárpataki (1700 előtt)
 Melchioris Adami Vitae Theologorum
 Nicolaus Tholdi (1700)
 Fabricius in Psalmos
 Andr(eas) K. Darotzi (1700 előtt)
 Retorfortis Disputa(tio)nes de Providentia
 Steph(ani) Dioszegi (1670 körül)
 Calvini Institutiones Relig(ionis) Christ(ianae)
 Petrus Zoványi (1680 körül)
 H(enrici) Alting(ii) Scripta Theologica
 Josephus Almási (1699)
 Pauli Voët Philosophia Reformata
 Strigelii Hypomnemata in N(ovum) T(estamentum)
 Alphabetum Valachicum
 H(umanissimus) D(ominus) Petrus Laki, Coll(egii) Assess(or) (1700)
 Beroaldus in Asinum Aureum Apulei
 Vincentii Sermones S(anctae)

1761

Monai József könyvtárőr feljegyzése a hivatalát megelőző adományozókról (Kolozsvár, Akadémiai Könyvtár MS R 1608).

Monimentum aere perennius illustribus clarisque nominibus Bibliothecam publicam Illustris Collegii Ref(ormati) Claudiopoli(ani) locupletantium superbum, quod tholo immortalitatis suspendit virtuti pietatique eorum devotum praelaudatum Collegium. Curante Josepho A. Monai Jurato Bibliothecario A(nno) Ae(re) Chr(isti) MDCCLXI Pridie Nonis Maii

Cl(arissimi) Joh(annis) Apacii (...) Vidua (1660)

1. Galeni opera omnia graece. in folio

Abr(aham) K. Szenczi

1. Biblia Hebr(aice) Gr(aece) et Latine cum Annot(ationibus) Franc(isci) Vatabli. in folio
 Thomas Sz(ent) Györgyi (1662)

1. Bened(icti) Aretii Problemata Theologica. in 8o

2. Joh(annis) Amos Comenii Philosophiae Prodromus. in 12o

Valentinus Istvánffi(!) (1668)

1. Biblia S(acra) juxta Vulgatam editionem cum Annot(ationibus) Benedicti, in fol.

G(ene)r(osus) D(ominus) Michael Bánffí (1680)
 1. Q(uiti) Horatii Flacci opera o(mni)a, cum comment(ariis) Iac(obi) Cruguii, in 4o
 Nob(ilis) D(ominus) Steph(anus) Berki (1680)
 1. Antonii et Maximi Monachorum Capita Theol(ogica), in fol.
 Clar(issimus) Joh(annes) P. Szathmári (1680)
 1. Metaphysica Ar(istotel)is opus, in 8o
 D(ominus) Michael Károlyi (1691)
 1. Mart(ini) Talyaei Anatome Samosatenian(ismi), in 8o
 Gen(erosus) D(ominus) Joh(annes) Enyedi (1691)
 1. Pythagorae opera Graeco-Latina, in 4o
 D(ominus) Joh(annes) Kövesdi (1693)
 1. Pomponii Laeti (et Lucii) Fenestellae de Magistr(atibus) et Sacerd(otiis) Romanorum
 Dominus (Josephus) Kurtány (1695)
 1. De iterato Sociniano Irenico Iterata ad Christianos admon(itio). 8o
 Gen(erosus) D(ominus) Paul(us) Kabos (1699)
 1. N(ovum) T(estamentum) Graeco-Lat(inum) ex versione Erasmi et Annot(ationibus).
 2. Biblia utriusque T(estamen)ti cum duplici Vers(ione) Lat(ina) et Annot(ationibus). in fol.
 H(umanissimus) D(ominus) Senior Mart(inus) Viski (1699)
 1. Volph(gangi) Musculi Comment(arii) in Psalmos, in fol.
 H(umanissimus) Dom(inus) Senior Jos(ephus) Almási (1699)
 1. Abcdarium Valachicum
 Petr(us) Laki (1700)
 1. Comment(arii) Philippi Beroaldi in Asinum Lucii Apuleji Fol.
 2. Sermones S(ancti) Vincentii in partem Hyemalem, in Fol.
 H(umanissimus) D(ominus) Senior Sam(uel) Nagyodi (1700)
 1. Virgilii M(aronis) Opera o(mni)a cum Notis Servii Donati etc., in Fol.
 D(ominus) Zach(arias) Karátsonfalvi (1700)
 1. Petri Rami Schola Grammatica. in Fol.
 Cl(arissimus) D(ominus) Georg(ius) Krizbai (1700)
 1. Joh(annes) Schonerus de Judiciis Nativitatum. in Fol.
 2. Joh(annis) Vigverii Instit(utiones) ad Christianam Philosophiam. in Fol.
 3. Joh(annis) Calvini Instit(utiones) Religionis Christianae in Fol.
 4. P(etri) Martyris Comment(arii) ad R(oma)nos. in Fol.
 5. Anatome Arminianismi. in 4to
 6. Martini Talyaei Ungari Anatome Samosatenianismi
 7. Georg(ii) Cassandri de Articulis inter Catholicos et Protestantes Controversis
 D(ominus) Nicol(aus) Tholdi (1700)
 1. Steph(ani) Fabricii Comment(arii) in Psalmos L.
 D(ominus) Andr(eas) Portshalmi (1700)
 1. Jacobi Zabarellae opera, in Fol.
 Cl(arissimus) D(ominus) Matth(aeus) Batzoni (1700)
 1. Joh(annis) Cocceji Comment(arii) in XII. Prophetas Minores. in Fol.
 D(ominus) Steph(anus) Szilvási (1700)
 1. Aur(elii) Augustini Liber de Civitate Dei
 Ill(ustrissimus) D(ominus) Mich(ael) Rhédei (1700)
 1. R. Mosis Majjemonis Constit(utiones) de Fund(amen)to Legis Graece et lat(ine) in 4to
 G(enerosus) D(ominus) Paul(us) Kabos (1700)
 1. Fausti Socini Comment(arii) in V. et VI. Capita Mathiae et I. Ep(isto)lam Johannis.
 D(ominus) Andr(eas) K. Gyalai (1700)
 1. Jacobi Velleri Grammatica Graeca

D(ominus) Steph(anus) Szirmi (1700)

1. Psalmi cum Paraphrasi

D(ominus) Sam(uel) Tétsi (1700)

1. Andr(eae) Heerboord selectae ex Philosophia Disput(ationes)

D(ominus) Mart(inus) Hunyadi et Paul(us) Szilágyi (1701)

1. Cyriaci Spangenbergii Commentar(ii) in Pentateuch(um) Fol.
2. Henrici Eckhardi Disquisitiones Theol(ogicae)
3. Commentarius in Psalmos

Cl(arissimus) D(ominus) Mich(ael) Eszéki Ecclesiastes Deésiensis (1703)

1. Platonis opera a Marsilio Ficino producta. in Fol.

C(larissimus) D(ominus) Georgius Verestói (1720) 20. octobris

1. Joh(annis) V. Vaeyen Summa Theol(ogiae) Christianae, in 4to

H(umanissimi) Mater D(omini) Georgii Zalányi (1722)

Joh(annis) Oecolampadii Comentar(arii) in omnes Prophetas. in Fol.

D(ominus) Georg(ius) Tsepeli (1731)

1. Ant(onius) de Grand Institutiones philosophicae. in 4to

D(ominus) Samuel Schwartz (1731)

1. Theod(ori) Bezae Epistolae Theol(ogicae)

Cl(arissimus) D(ominus) Georg(ius) Verestói in Ill(ustri) Coll(egio) Ref(ormato)
Claudi(opolitano) Philos(ophiae) ac Math(eseos) Pr(ofessor) (1731)

1. Chauvini Lexicon Philosophicum. in Fol.

D(ominus) Andr(eas) Böszörményi (1734) 23 septembris

1. Emer(ici) Ujfalvini Ungari Liber de Patrum Auctorit(a)te

D(ominus) Joh(annes) Tatai (1739)

1. Horatii Flacci opera omnia cum comment(ariis) Helenii etc.

D(ominus) Mart(inus) B. Tordai (1744)

Gabr(ielis) Bartholomei Historia Galliae

Cl(arissimus) D(ominus) Joh(annes) Viski (1744) 18 novembris

1. Henr(ici) Ursini Analectorum S. Volumina 2.

Cl(arissimus) D(ominus) Mich(ael) Kovási (1749)

1. Hieron(yimi) Cardani de Subtilitate Libri XXI. in 8o

Cl(arissimus) D(ominus) Fr(anciscus) Tsepregi in Ill(ustri) Coll(egio) R(eformato)
Claud(iopolitano) Theol(ogiae) Profess(or) (1750)

1. N(ovum) T(estamen)tum Graecum accurate Christ(oforo) Reineccio
2. V(etus) T(estamen)tum Hebraicum, in 8o